

II RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 90 (29).** 1924. a.

II Riigikogu koosolek 10. aprillil 1924 a.
kell 10 hom.

Kokku on tulnud 87 Riigikogu liiget.
Walitsuse looshis: põllutöominister A.
Kerem, teedeminister **K. Kark**, raudtee-
ülem **Reinok**.

Päewakord:

1. Maaseadusega wõõrandatud maadel asuwate wäiketalude rendiwahekorra uuendamise seadus — II lugemisel.

2. Asundustalude ajutiste kõrwalrentnikkude maaga warustamise seadus — II lugemisel.

3. Riigiteenistusest wabastamise korral palga edasimaksmise seadus — rahasjanduse komisjoni ettepanek.

4. Riigi 1924 a. eelarwe — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**, pärast abiesimees **L. Raudkepp**.
Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**,
pärast abisekretäär **O. Köster**.
Koosolek algab kell 10.30 min.

1. Päewakorra Juhataja **K. Wir-**
wastuwõtmine. **ma:** Awan Riigikogu
koosoleku.

Päewakorra kohta sõna ei soowita.
Loen päewakorra wastuwõetuks.

2. Maaseadusega Maakomis-
wõõrandatud joni aruandja **J.**
maadel asuwate **Wain** (loeb): Maa-
wäiketalude ren- seadusega wõõranda-
diwahekorra tud maadel asuwate
uuendamise sea- wäiketalude rendiwa-
dus — II luge- hekorra uuendamise
misel. seadus.

Juhataja **K. Wirma:** (Hääl-
tatakse.) Pealkiri on nähtawa
enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Wain** (loeb): § 1.
Maaseadusega wõõrandatud maadel asu-
wate wäiketalude pidajatega uuendatakse
rendiwahekord nende käes kasutada ole-
wate maade kohta, kunni nende maade
planeerimiseni, kusjuures rentnikul õigus
jääb tema käes kasutada olewal heina-

ja karjamaal kaswawat metsa tarwitada
oma majapidamise wajaduseks wasta-
walt selle seaduse § 2 põhjal kindlaks-
määratud metsatarwitamise õigusele ja
põllutöoministeriumi poolt maksmapan-
dawatele tarwitamismormidele.

Juhataja **K. Wirma:** (Hääl-
tatakse.) § 1 on nähtawa ena-
musega wastu wõetud.

Aruandja **J. Wain** (loeb): „§ 2.
Peale talude planeerimist omandab rent-
nik tema talu piiridesse jääwa heina- ja
karjamaa peal kaswawa metsa kohta tar-
witamise õiguse:

a) tasuta, kui praegune rentnik, rendi-
õiguse temale müüjaga wõi pärandajaga
kokku vähemalt 40 a. jooksul seda talu
pidanud rendiwahekorra alusel;

b) tasu eest, mis wastab $\frac{1}{40}$ metsa
taksihinnast iga aasta kohta, mille wõrra
rentnik rendiõiguse temale müüjaga wõi
pärandajaga kokku talu alla 40 a. on pi-
danud rendiwahekorra alusel.

Märkus 1. Heina- ja karjamaa metsa
hulka arwatakse ka wäljarenditawatel
maa-aladel kaswawad üksikud puud, wäi-
kesed puudesalgad ja wäiketalu päralt
arwataw kadastri mets, kui seda kaardi
ehk looduses olewate märkide järele
heina- ja karjamaa metsast wõimatu la-
hutada.

Märkus 2. Planeerimisel renditalu
piiridesse aetawa riigimetsa kohta omab
rentnik selle metsa tarwitamiseks sama
õiguse, mis temal oli talust planeerimise
teel eraldatud heina- ja karjamaa metsa
kohta, kuid mitte suuremas ulatuses kui
wastawalt eraldatud heina- ja karjamaal
kaswawa metsa wäärtusele.“

Ma juhin tähelepanu ühe wea peale:
märkus 2, rida 1 „asetawa“ asemel peab
olema „aetawa“.

O. Köster (as.): Teen ettepaneku
§ 2 juurde wõtta järgmised märkused
märkus 1 asemele:

„Märkus 1. Heina- ja karjamaa
peal kaswawad mitte metsaiseloomuga
üksikud puud antakse rentnikule tasuta.“

Märkus 2. on endine märkus esi-
mene, kuid on wälja jäänud tekstis sõnad

„üksikud puud“, nii et märkus 2. kõlaks järgmiselt:

„Heina- ja karjamaa metsa hulka arwatakse ka wäljarenditawatel maa-aladel kaswawad wäikesed puudesalgad ja wäiketalu päralt arwataw kadastri mets, kui seda kaardi wõi looduses olewate märkide järele heina- ja karjamaa metsest wõimatu on lahutada.“

Endine märkus 2. jääks märkus 3-ks.

Põhjendan oma ettepanekut märkus 1. kohta sellega, et rentnikkude karja- ja heinamaadel kaswawad mitte metsaise-loomuga üksikud puud on tihtipeale jäändrikud, rinna kõrguselt õige jämedad. Hindamise juures wõiwad need määratu kalliks minna; palju kallimaks, kui neid kõrwalt, mujalt metsadest ostes saab, kus need saledamad ja rinna kõrguselt peened, seega odawamad ning rohkem puumassi, kui puude juures, mis üksikult kaswanud. Rentnikul on tarwis puid maha wõtta karja- ja heinamaade puhastamiseks, see läheks aga tal õige kalliks maksma. Et siin mõnel kahtlust ei teki, et seda märkust kurjasti tarwitama hakatakse, selleks on käesolewas seaduses § 9, mis järgmist ütleb: „Põllutööministrile jäetakse õigus käesolewa määruse juurde tarwilikka juhtnõõre anda.“ Pean tarwilikuks wahepeal tähelpanu juhtida selle peale, et siin on öeldud „määruse“, kuid peaks olema „käesolewa seaduse“. Sellest küljest oleks kõrwaldatud kartus, et puid suurel määral asjata häwitama hakatakse.

Juhataja **K. Wirma**: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja **J. Wain**: Riigikogu liikmel härra Köster'il on täielik õigus, kui ta tähendas, et üksikud puud ei anna seda puumassi wälja, mis annab suure metsa puu. Kuid Riigikogu liige Köster eksib siiski, kui ta arwab, et maaparandustööde juures mahawõetawad puud wõiksid selle seaduse alusel hinnatud saada, need käiwad maaparanduse määruste alla, mis eriliselt olemas. Märkuse wastuwõtmiseks on aga takistused, ja nimelt, siis peaks kuskil ära fikseeritud olema, mitu puud üheskoos tuleks lugeda salgaks ja millal peab neid tingimata üksikuteks puudeks arwama. (O. Köster, as.: Metsaseadus!) Kui arwata, et seal kõik on selgeks tehtud, poleks waja küsimust siin puudutada. Siis wõiwad üksikud puud küllalt hinnalised olla, näiteks tammed, mis just üksikult kaswades

hinnalised on oma kõwaduse ja tüwekuse poolest. Kui aga peaks wastu wõetama parandus, siis ei muuda see muud, kui 2. paragrahwis, märkus 1., teises reas olewaid kolme sõnu wälja jättes, need kolm sõna oleksid järgmised: „kaswawad üksikud puud“. Arwatakse aga wäiksed, wäljarenditud maadel kaswawad puudesalgad siia hulka, siis oleks parem redaktsiooniliselt, et märkus 1. need kolm sõna wälja jäetud saaksid, ja ei oleks selletõttu uut märkust tarwis. Kui aga arwatakse, et see märkus peab üksikute puude kohta olema, siis wõiks teda sarnasena wastu wõtta. Maakomisjon arutas üksikute puude ja puudesalkade küsimust ja asus seisukohale, nagu see redaktsioon siin ette on pandud ja komisjoni nimel ei saa ma selle ettepanekuga ühineda.

Juhataja **K. Wirma**: Riigikogu liikme Köster'i poolt on esitatud parandusettepanek: § 2 juurde märkus 1. asemele wõtta järgmised 2 märkust:

„Märkus 1. Heina- ja karjamaa peal kaswawad mitte metsaise-loomuga üksikud puud antakse rentnikule tasuta.“

Märkus 2. Heina- ja karjamaa metsa hulka arwatakse ka wäljarenditawatel maa-aladel kaswawad wäikesed puudesalgad ja wäiketalu päralt arwataw kadastri mets, kui seda kaardi wõi looduses olewate märkide järele heina- ja karjamaa metsast wõimatu on lahutada, ja jätta

Märkus 3-ks endine märkus 2.“

Sõna on aruandjal hääletamise korra kohta.

Aruandja **J. Wain**: See ettepanek märkus 1. asemele wõtta märkus sel kujul, nagu teda Riigikogu liige Köster on ette pannud, on sarnane, et kui ta wastu wõetakse, siis märkus teises oleks weel redaktsiooniline muutus, ja sel puhul ühinen ma märkus teiseaga, kui märkus esimene wastu wõetakse.

Juhataja **K. Wirma**: Hääletamisele tuleb Riigikogu liikme Köster'i parandusettepanek § 2 kohta. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Panen hääletamisele § 2 parandatud kujul. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on § 2 wastu wõetud.

Aruandja J. Wain (loeb): § 3. Väiketalude piirides asuvad ehitused lähewad rentnikkude omanduseks tasuta, kui need rentniku, rendiõiguse temale müüja wõi pärandaja kulul ehk 40 a. eest mõisa poolt üles ehitatud ja talu päraltolemistena rentniku ehk rendiõiguse temale müüja wõi pärandaja käes wahet pidamata kasutada olud. Muudel juhtumistel tuleb rentnikkudel hoonete eest nende hindamise alusel tasu maksta, maha arwates see osa, missuguses praegune talupidaja ehk rendiõiguse temale müüja wõi pärandaja isiklikult ehk kogukondlikult hoonete ehituse kuludest osa wõtnud.

R. Penno (as.): Mina tähendasin selle seaduse esimesel lugemisel juba selle peale, et kolmas paragrahw küllalt õiglaselt ei normeerinud hoonete kätteandmist renditalupidajatele. Sellepärast teen ettepaneku wiimane lause käesolewas paragrahwis redigeerida järgmiselt:

„Muudel juhtumistel tuleb rentnikkudel hoonete eest nende hindamise alusel tasu maksta, maha arwates 1) see osa, missuguses praegune talupidaja, ehk tema pärandaja hoonete ehituse kuludest kas isiklikult wõi kogukondlikult osa wõtnud ja 2) $\frac{1}{30}$ hoone hinnast iga aasta kohta, mis rentnik, ehk tema pärandaja üle 10 aasta väiketalu kasutanud.“

Sellega saaks siis ebanormaalsus, mis 39 aastat kasutanud ja 40 aastat kohta kasutanud rentnikkude wahel olemasolnud, lahendatud.

Põllutööminister A. Kerem: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Tehtud parandus ei ole niiwõrd suureulatuslik, et seda ei wõiks wastu wõtta, kuid minule paistab, et selle paranduse wastuwõtmisega meie satuksime § 7. wastolusse, Seal nähtakse ette, et kinnitatud otsused hoonete kohta käiwas osas jääwad jõusse. Hoonete kohta on aga otsused tehtud nendel alustel, mis § 3 muutmata kujul käsitab. Selle muutmise korral tuleks järelikult ümberotsustamisele need otsused, mis juba kinnitatud ja jõusse astunud. Selle peale tahtsin mina tähelepanu juhtida.

R. Penno (as.): Mina waidleksin härra põllutööministri wäidetele wastu. Ega sellega nüüd, et mõned otsused jõusse astunud, ei saa ka edaspidi ebaõiglust põhjendada. Et meie senni oleme teatud korra järele käinud, mis mitte küllalt neid wahekordi ei lahenda, ega

see põhjenduseks ei wõi olla, et meie edaspidi sedasama rada peame käima. Kui meie parema tee leiame wahekordade lahendamiseks, siis see põhjuseks küll ei wõi olla selle paranduse tagasi lükkamiseks.

Juhataja K. Wirma: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja J. Wain: Mis puutub sellesse, et teist aastarwu wastu wõtta, millal majad läheksid rentniku omanduseks, wõi mille kestel kustutatakse tasusumma, selle kohta ma tähendasin juba I lugemisel. II lugemisel wõttis maakomisjon wastu ka 30 aastat, kuid arwesse wõttes seda, et 14.000 renditalu hoonet juba hinnatud on, neist üsna suur arw põllutööministeeriumi poolt juba rentnikule omanduseks antud, siis tuleksid nemad sel puhul nüüd kõik ümber hinnata, kuna senni oli hindamise aluseks 40 aastat. Kui aga hoonete wahekorrasuhtes on kokku lepitud, siis ei saa nende kohta mitte oletada, et rentnik seda hindamist oma kohta ülekohtuseks peab. Kes aga seda ülekohtuseks pidas, need appelleerisid wastawates instantsides edasi ja nende kohta wõiks waewalt kinnitamist tulla. Teisest küljest aga on palju tähtsam seda silmas pidada, et kui kellelegi juba maa ja majad olid edasi antud ja leping nüüd murtakse, see kõigutaks üldse igasuguste lepingute ja seaduslikkude normide aluseid, mis ei oleks igatahes mitte kasulik. Kui asuda seisukohale, et 40 aastat mõnes maanurgas küllalt pikk on selleks, et maja suudaks ära mädaneda, siis on jäetud põllutööministeeriumile tarwilikkude juhtnõuandmise wõimalus. Maapinna niiskuse ja tema iseäralikkude omaduste tõttu, mis majasid määndada wõib, tuleks jagada maa teatud wõdesse wõi joontesse ja selle järele tuleks hindamine ette wõtta. Lõpuks weel oleks mul tähelepanu juhtida käesolewa seaduse § 8 peale, mis ütleb, et hoonete eest maksetaw tasu, mis 5 tuhat marka wõi vähem, kustutatakse. Kõike seda arwesse wõttes asus komisjon seisukohale, et jätta jõusse 40. aastane norm.

Juhataja K. Wirma: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Kütt'il.

A. Kütt (as.): Siin selle seaduse § 3 näeb ette, et ainult see rentnik saab hooned wabaks, kes talu 40 aastat wahet pidamata kasutanud on. Tähendab, kui

rentnik ka 39 aastat wõi wähem talu on pidanud, ei wõeta seda mitte arwesse, waid loetakse ikkagi täie hinna alla wäljastmise korral. Kui rkl. Penno parandus aga wastu wõetakse, siis wõetakse ka arwesse kõik need aastad, mille wõrra rentnik kohta pidanud. Pealegi ei wii selle paranduse wastuwõtmine juba komisjonide poolt tehtud tööd mitte wastolusse selle seadusega. Minu teadmise järele ongi komisjonid just selles suunas töötanud.

Juhataja K. Wirma: Rkl. Penno poolt on ette pandud § 3-a wiimane lause redigeerida järgmiselt:

„Muudel juhtumistel tuleb rentnikkudel hoonete eest nende hindamise alusel tasu maksta, maha arwates: 1) see osa, missuguses praegune talupidaja ehk tema pärandaja hoonete ehituse kuludest kas isiklikult wõi kogukondlikult osa wõtnud ja 2) $\frac{1}{30}$ hoone hinnast iga aasta kohta, mis rentnik ehk tema pärandaja üle 10 aasta wäiketalu kasutanud.“

Panen paranduse hääletamisele. (Hääletatakse.) Parandus on nähtawa enamusega wastu wõetud. Panen hääletamisele § 3. (Hääletatakse.) § 3 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Wain (loeb): § 4. Wäiketalu peal asuwate ehituste kohta rentnikkude omandamisõiguse ja metsa kasutamissoiguse kindlaksmääramiseks asutatakse ringkonna komisjonid järgmises koosseisus: riigimaade ringkonnawalitseja kui esimees, metskonna metsaülem ja wallanõukogu esitaja. Komisjoni ette kutsutakse seletusi ja tõendusi andma wäiketalu pidajad ja tarwiduse korral tunnistajad ning wõõrandatud maade endised omanikud ehk nende wolinikud. Komisjoni istungist tuleb asjaosalistele wähemalt seitse päewa warem teatada. Komisjoni istungi üle peetakse protokoll.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) § 4 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Wain (loeb): § 5. Komisjoni protokoll ühes materjaliga saadetakse edasi riigimaadeülemale, kellele ka komisjoni otsuste peale edasi wõib kaebada 2 nädala jooksul, arwates protokollil ära kirja wäljapanemise päewast kohalikus wallamajas awaliku kuu-

lutusena. Wäljapanemise päewa tähendab protokollil ära wallawalitsus.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) § 5 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Wain (loeb): § 6. Ringkonna-komisjoni otsused astuwad jõusse peale kinnitamist maakonna komisjonis, kes läbi waatab ja ära otsustab ka kõik sissetulnud kaebtused. Maakonna komisjon seisab koos riigimaadeülemast, kui esimehest, maakonna metsaülemast ja maakonnawalitsuse esitajast. Komisjoni kutsub kokku riigimaadeülem ning esitab läbiwaatamiseks kõik asjasse puutuwa materjaali ühes seletusega. Maakonna komisjoni otsused antakse asjaosalistele teada allkirja wastu wallawalitsuse kaudu.

Märkus. Maakonna komisjoni istungitest teatatakse wastawa wallanõukogu § 4 nimetatud esitajale, kes komisjoni istungist wõib sõnaõigusega osa wõtta, ja riigikontrollile.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) § 6 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Wain (loeb): § 7. Wabariigi Walitsuse poolt 11. juunil 1920 a. wastuwõetud määruse maaseaduse põhjal riigistatud mõisate renditalude rendilepingute uuendamise kohta („Riigi Teataja“ nr. 89/90 — 1920 a.) ja Wabariigi Walitsuse poolt 4. märtsil 1921 a. wastuwõetud määruse 11. juunil 1920 a. maaseaduse põhjal riigistatud mõisate renditalude rendilepingute uuendamise määruse täiendamise kohta („Riigi Teataja“ nr. 19 — 1921 a.) alusel põllutööministri poolt kinnitatud otsused hoonete kohta käiwas osas jääwad jõusse, kuna heina- ja karjamaal kasvawa metsa kohta rentnikul kasutamise õigus jääb selle seaduse § 1 ja § 2 ettenähtud ulatuses, kas tasuta ehk tasu eest, nagu see kinnitatud otsuses tähendatud. Nimetatud määruste põhjal tehtud otsused, mis põllutööministri poolt senni kinnitamata, waadatakse maakonna komisjonis uuesti läbi käesolewas seaduses ettenähtud korras ja alustel.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Selle paragrahwi poolt on 8, ja wastu 7 häält. § 7 on wastu wõetud.

Aruandja **J. Wain** (loeb): § 8. Selle seaduse järele hoonete eest maksetawad tasud, mis alla 5000 marga, kustutatakse.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 8 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Wain** (loeb): „§ 9. Põllutööministrile jäetakse õigus käesolewa seaduse juurde tarwilikka juhtnõore anda.“

Selles paragrahwis on paljunduse juures wiga tehtud, nimelt sõna „seadus“ asemel trükitud sõna „määrus“. Kuna aga komisjonis wastuõetud paragrahwi tekstis oli sõna „seadus“, siis palun Riigikogu liikmeid wastawa paranduse teha.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 9 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Sellega on käesolew seadus II lugemisel wastu wõetud.

3. Asundustalude ajutiste kõrwal- rentnikkude maaga warusta- mise seadus — II lugemisel.

Maakomisjoni aruandja **J. Teetsow** (loeb): Asundustalude ajutiste kõrwalrentnikkude maaga warustamise seadus.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seaduse pealkiri wastu wõetud.

Aruandja **J. Teetsow** (loeb): § 1. Kodanikkudele, kes omawalitsuse asutuse otsuse ehk põllutööministeeriumi korralduse alusel maaseaduse § 15 p. a. mõtte kohaselt wäljaantud asundustaludest riigimaad ajutiste kõrwalrentnikkudena kasutawad, annab põllutööministeerium maad selles seaduses ettenähtud korras.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 1 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Teetsow** (loeb): § 2. On kõrwalrentnik tema käes kasutada olewat maad senni isiklikult harrinud, warustab teda põllutööministeerium maaga, kas

1) wäikemajapidamistena wäljaantawate kruntide arwel, ehk

2) sama asundustalu arwel, millest osa ajutise kõrwalrentniku kasutada oli, kusjuures eraldatakse kõrwalrentniku kaasuks, riigimaade planeerimise korras, kunni pool asundustalust, kui kõrwalrentnik maasaamises enam- ehk samaõiguslik on, kui kinnitatud rentnik, ja käsitöökoht, kui kõrwalrentnik wäheoma õigustega; kinnitatud rentnikule ei wõi alla 10 ha. kasutamiseks jääda.

Märkus 1. Asundustaludest ei wõi ilma selle pidaja nõusolekuta maad eraldada, kui asundustalu alla 12 ha. suur on, ehk teda kasutab kinnitatud rentnikuna 1) autasuks tasuta maasaaja, 2) wabadusristi omanik, 3) wähemalt 40% tööjõudu kaotanud sõdur, 4) langenud sõduri perekond, ehk 5) maaseaduse § 22 alusel määratud isik. On aga kõrwalrentnik tema käes kasutada olewal oma majapidamise hoone üles ehitanud, eraldatakse temale iseseiswaks krundiks tema käes kasutada olew maa.

Märkus 2. On asundustalust maa eraldamise üle kinnitatud rentnik ja ajutine kasutaja warem oma wahel kokku leppinud, siis läheb kokkuleppes eraldamiseks ettenähtud osa asundustalust ajutisele kõrwalrentnikule üldises planeerimise korras.

Märkus 3. Kui kinnitatud rentnik ei ole ise senni maad kasutanud, on kõrwalrentnikul koha peale eesõigus ja kinnitatud rentnikul on õigused, mis selles seaduses kõrwalrentnikkudele ette nähtud.

Märkus 4. Põllutööministril on õigus maad anda kasutamiseks käesolewas seaduses ettenähtud alusel ka neile kõrwalrentnikkudele, kes rendi ajal maid korralikult pidanud, kuid kohtuotsuse ehk põllutööministeeriumi korraldusel on kohalt tagandatud.

A. Jõeäär (sd.): Mina teeksin § 2 märkus 1. kohta ühe redaktsioonilise paranduse ainult selleks, et selle märkuse mõte selgemaks saaks ja paneksin ette märkust 1. lugeda tema lõpuosas järgmiselt: „On aga kõrwalrentnik tema käes kasutada olewal maatükil“, siin märkuse tekstis on sõna „maatükil“ eksikombel wälja jäetud, „oma majapidamise hoone üles ehitanud, eraldatakse temale ka selles märkuses tähendatud juhtumistel iseseiswaks krundiks tema käes kasutada olew maa.“

Komisjon oli nähtawasti sedasama mõelnud, et aga selles märkuses mingit kahtlust ei saaks tekkida, siis oleks waja

need sõnad siia veel tema lõppu juurde võtta.

Juhataja **K. Wirma**: Sõna on rkl. Teetsow'il.

J. Teetsow (põl.): Lugupeetud rahwasaadikud! Siin on § 2 lõpuosas tähendatud, et kinnitatud rentnikule ei wõi alla 10 ha. maad kasutamiseks jääda. Juba maakommisjonis juhtisin mina tähelpanu selle peale, et 10 ha. alammääraks jätta ei ole üldiselt mitte otstarbekohane, sellepärast, et sellega saab see asundustalu maa-ala nii wäikeseks tehitud, et see krunt isenesest enam elujõuliseks ei jää. (J. Tõnisson, rhw.: Alewi külje all, waksali lähedal!) Meil ei ole mitte kõik asundustalud alewi külje all ega waksali lähedal, härra Tõnisson. Meil on näiteks küllalt niisuguseid juhtumisi, kus 20 ha. koht on veel elujõuetu, aga kui meie nüüd siin seaduses ettepannud 10 ha. alammääraks jätame, siis loome sel teel uusi elujõuetuid asunduskohti ja see ei ole sel korral mitte soowitaw. (J. Wain, sd.: Aga kõrwalrentnikud?) Parem on ikka alati, kui üks wõi teine koha pealt wälja läheb, kui et meie peame neid mõlemaid kotimeesteks tegema. Meil on maaseaduses ära näidatud, et luuakse normaal talukohti 10—50 ha. suuruseid, ja mispärast on siis siin wõetud see alammäär kõige wäiksem? Minu arwates tuleks aga siiski see alammäär natukene suurem wõtta, sest et siin märkus 1. on öeldud, et asundustaludest ei wõi ilma selle pidaja nõusolekuta maad eraldada, kui asundustalu alla 12 ha. suur on. Aga kui tema on 13 ha suur, siis wõib järelikult juba eraldada. Aga kui meie waatame, kes on nende pidajad, siis näeme, et sinna hulka kuuluvad ka õigusstatud maasaajad. (L. Johanson, sd.: Mis aruandjad teie olete, kui seaduse paragrahwi ei tunne.)

Juhataja **K. Wirma** (helistab): Palun rahu!

J. Teetsow põl.): Kui nüüd teeme 10-hektarlised kohad, siis loome seega elujõuetuid kohti. Kui tahate selleks elulist fakti arwesse wõtta, siis on meil olemas andmeid Wõrumaa asundustalude kõrwalrentnikkudelt, ning seal on 88 juhtumisel juba eraldatud omawahelise kokkuleppe alusel kõrwalrentnikkudele maad, ja seal ei ole ükski kinnitatud rentnik nõus olnud rohkem ära andma, kui $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{10}$ -ni oma krundi suurusest. Kui

meie tahame siin seadusega nüüd seda maa-ala kõige wäiksemana jätta ja rohkem nende käest maad ära wõtta, siis sellega tehakse siin kinnitatud rentnikkudele ülekohtu ja kinnitatud rentnikkude õigusi wägistatakse sellepärast, et neil on ikkagi rohkem õigust selle koha peale, kui temale ajutiselt kõrwale pandud kaasrentnikul. Sellepärast teen parandusettepaneku § 2 p. 2 lõpulauses wõtta 10 hektari asemele 15 hektari ja § 2 märkus 1. all 12 hektari asemele wõtta 15 hektari.

Th. Pool (tõer.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra Teetsow'i poolt ettepanud parandus oli ka maakommisjonis arutusel ja seal lükkati tema tagasi.

Peab arwesse wõtma, et kõnealolew seadus ei ole mitte wäga suure ulatusega ja tema puudutab üldse üle kogu maa ainult 700 perekonda. Järelikult ei saa juba sellepärast sarnaste kohtade hulk mitte wäga suur olla, kus järelejäänud maa-ala langeks normini — 10 hektari, mis paranduses ette on nähtud. Põllutöministeeriumi esitajate arwates wõib nende arw 50 ümber kõikuda. Teiselt poolt arwesse wõtta ka seda, et meil normaalkohtigi paljudel juhtumistel parematel maadel kõigist 12—13 hektari suurusteks on planeeritud. Üldine wäljamõõdetud talukohtade suurus waldawas enamuses kõigub 20 hektari ümber, wõtame aga Wiljandi, Tartumaa ja Pärnumaa lõuna osa, kus maapõhi parem, seal kõigub normaalkohtade suurus 12, 13 ja 15 hektari ümber. Täheandab, nende suurus on juba wähem, kui Teetsow'i poolt alammääraks on esitatud.

Ei saa leppida härra Teetsow'i ettepanekuga ka sellepärast, et kui arwesse wõtta neid tingimisi, kuidas kohti meil üldse poolitati ja kõrwalrentnikka neile kohtadele asetati, siis selgub, et sarnased juhtumised on aset leidnud seal, kus maast õige suur puudus wõi kus kohad wõrdlemisi suured olid planeeritud. — Meie teame, et mõnel maamõõtjal oli tendents wõrdlemisi suuri kohti wälja planeerida. Kolmandaks wõeti poolitusi sarnastel kohtadel ette, kus inimestel wõimalus oli end kõrwaltöödega toita — nagu kalameeste kohtel Põhja-Eesti rannas. On loomulik, et sarnastele kalameeste kohtadele ei ole mõtet nii suurt alammäära jätta. Pealegi tuleb seda arwesse wõtta, et suur osa sarnaste kohtade omanikka on ise leppinud sellega,

et nende kohad ära jaotati ja paljudel on juba kokkuleppe järele kohad jaotatud. (J. Soots, põl.: Kui palju neid on?) Neid on terve rida. Kahjuks ei ole mul praegu statistilisi andmeid käepärast; kuid loomulik, et seadusega wahelesegamine wõib siin ainult sekeldusi luua.

Kõige lõpuks pean tähelpanu selle peale juhtima, et põllutöoministeeriumil on wõimalus igal juhtumisel maad ka väljaspoolt kõrwalrentnikkudele anda; tema ei tarwitse sugugi selle minimumi juurde jääda, mis seaduses ette nähtud. Ja loomulik on, et põllutöoministeerium seda ka teeb.

Siin wõib waid märkida seda, et põllutöoministeeriumi hooleks palju leitakse olevat wõimalik usaldada, kui see oma erakonnast on. Nähtawasti on põllumeestekogudel uue härra ministri wastu vähem usaldust, sellepärast katsutakse tema tegewust wõimalikult piirata ja ei taheta ka kõigewähemaidki samme tema hooleks jätta. Minu arwates sarnaste argumentidega wälja tulla aga ei saa ja nendel ka seaduse parandustel alust olla ei tohi.

J. Wain (sd.): Tahaksin peale eelkõneleja ainult paari märkusega peatada selle küsimuse juures. Siin on nimelt tehtud wahe nõndanimetatud kinnitatud rentnikkude ja kõrwalrentnikkude wahel. Esimene liik olla suuremate ja teised wäiksemate õigustega. See oleks aga ekslik jaotamine, sest maid on tükeldatud wäga mitmel ajal. 1921 aasta kewadel mõõdeti wälja rohkem suuremaid kohti ja nende peale on loomulikult nüüd kõrwalrentnikud tekkinud. 1920 aastal, kui meil alles kaitsewägi koos oli, ei saanud sõjawäelased nendele antud õigusi maa peale mitte tarwitada, ja mitmes kohas, näiteks Walgamaal, on selle tõttu normaaltalude peale kõrwalrentnikud tekkinud, kes suuremate õigustega, kui esimene rentnik. Sellepärast ei tarwitse see küsimus kõne alla tulla. Härra Teetsow nimetas, et eraldatud maatükk peab üksus olema. Tõuseb aga küsimus, kui suur see eraldatud tükk peab olema. Kas ta peab tingimata olema nii suur, kui antakse põllutöölistele. Härra Pool juba tähendas, et igal pool ei tarwitse 12-tiinuline maakoht elujõuetu olla. Mina wõiksin teile näiteid tuua oma koduwallast, see on Kõo wallast, kus Wenewere mõis omal ajal tükeldati ainult 10-tiinulisteks taludeks. Need talud on wiimase

wõimaluseni üles haritud ja inimesed elawad seal wäga õitswalt. On arusaadaw, et seal, kus maapind halb, eriti Põhja-Eestis, ei ole 10-tiinuline koht mitte elujõuline, ei ole seda ka teinekord 20-tiinuline. Seal ei saa üldse tiinudega mõõta, ja sellepärast on põllutöoministeeriumile wõimalus antud otsustada, seadus on selleks küllalt painduw, missugused 12-tiinulised kohad elujõulised ja missugused mitte. On wõimalus jätud kehwa maaga talude pealt kõrwalrentnikka teise kohta ümber paigutada.

Tähendati wäga õieti, et raudteejaama juures wõi linna lähedal on 10. tiinulisel kohal palju suurem tähtsus kui suuremal talul kuskil kaugemal wallas. See asjaolu waidleb wastu wäitele, et meie alamääraks peaksime wõtma 15 hektari. On küsitaw, kas suured talud madala maakultuuriga elujõulised ongi. Mina wõiksin, kui sotsiaaldemokraat, teie tähelpanu minewikku juhtida. Omal ajal Saksamaal ja ka Shweitsis propageerisid sotsialistid ainult suurmajapidamist. Aga nad läksid sellega täitsa ankrusse. Anti igasuguseid manifeste wälja, näiteks Baaseli manifest, mille ettekuulutused 10—15 aasta pärast kokku langesid, sest Saksa talupidaja feodaalkorra jätiste maharaputamise ja parematesse oludesse sattudes, ajas omale puukingade asemel nahksaapad jalga ning hakkas wankrid rautama, kuna ta senni oli puuratastel sõitnud. Elu ise eitas manifestid. On arusaadaw, et nii kaua, kui maa oma terwes ulatuses ei ole kultiveeritud, — masinaid saab tarwitada ainult ülesharitud maa peal, kus kiwid wälja nopitud, ühe sõnaga, täitsa korraldatud maa peal, mida ta aga Eestis mitte ei ole, — et nii kaua ei saa propageerida mingisugust suurmajapidamist, ja on täiesti loomulik, et katsutakse wõimalikult rohkem inimesi maa peale asendada, kes maa kultiveerimise eest paratamatult peawad hoolitsema, sest et kultiveerimata maatükk temale elu- kui ka töowõimalust ei anna. Meil on peaegu üldiselt tunnustatud asi, et ei suudeta tööd anda inimestele linnades ja maad anda maal. Need lootused, mis panime wäljarändamise ärahoidmise, isegi sisse-rändamise peale, on wette wajunud. Tähendati juba, et Ameerikasse rändajate sabad on wõrdlemisi pikad ja kui hakatakse suuremaid normaaltalusid looma, kaswaksid sabad weel suuremaks ja sellepärast oleks tingimata tarwilik, et põllutöoministeeriumile jätaks täiesti wa-

bad käed maa headuse ja olude kohaselt talusid luua. Sellejuures peab veel tähendama, et väikeste kohtade loomine ei ole mitte siht, vaid on paratamatus.

Kui on võimalus uudismaad anda neile, kes seda edasi hariwad, siis antagu, kuid mitte toetades maasaamise õiguse punktide järjekorra peale.

J. Tõnisson (rh.w.): Austatud Riigikogu liikmed! Isiklikult tahaksin mõne sõna juurde lisada sellele, mis üksikud Riigikogu liikmed käesolewa seaduse wastuwõtmise puhul on ette toonud. Põhjenduseks tähendaksin mõne asjaolu peale. Rõngu kihelkonnas on mõned üksikud perekonnad 20—30 aastat töötanud oma väikekohtadel. Kui nüüd mõisamaid planeeriti, siis on nende kohad ära planeeritud. Sellejuures on arwatud, et need kohad liig väikesed. Nad on kokku tõmmatud. Sel kombel on mitmed perekonnad, kes juba teises põlwes maad harinud, jäänud ajuti kõrwalrentnikkudena uutele kohtadele, mis anti osalt eesõigustatud isikutele. Need maasaajad kõrwalrentnikkude hulgast ei ole selle wastu waielnud, sest neile anti töötus, et nemad oma kohtadele edasi wõiwad jääda. Kui aga uued rentnikud, nii öelda, maigu suhu said, et kogu maa oma käes pidamine kasulik on, siis ütlesid nad kõrwalrentnikkudele üles. Kõrwalrentnikud, see tähendab, õieti endised põlised maapidajad, olid sunnitud kohtadelt ära minema juba sellepärast, et need kohad olid kinnitatud uute maasaajate nimele ajutiste rendilepingute põhjal. Need inimesed ütlevad: Meil ei ole sugugi tarwis täiskohti, meie ei jõua neid ära harida; oleme enne tööd teinud väikekohtadel ja tahame seda ka edaspidi teha — andke meile niigi palju maad sellest uuest kohast, kui meil enne oli, ja meie saame sellega väga hästi läbi! Teiselt poolt on Järwamaal ühe alewi juures olnud wäikemaapidaja, kellel omal suur maja, kus tal olnud enne ühispiimataltus, ja selle maja juures 3 wakamaad maad omanduseks. Maaseaduse põhjal pidi ta saama maalisa. On antud koht, aga sellejuures on kõrwalrentnikuna veel teine sinna koha peale pandud. Mingisuguse operatsiooni tagajärjel on see kõrwalrentnik saanud pärisrentnikuks ja lisamaa-saaja kõrwalrentnikuks. Seal oli uus maasaaja koguni oma osa edasi rentinud. Pärast oli siis hakatud selle rendilepingu põhjal nõudma, et

wäikemaapidaja, kes oli maad lisaks saanud, kõrwale peab jääma. Kohus peab otsustama, et see teine peab ära minema. See tähendab, maaseaduse põhjal on tal õigus saada maad lisaks, tegelikult ongi tema seda saanud, aga rendileping on teise nime peal ja nüüd peab tema sellest ilma jääma ja maad saama sootu see, kes sinna juurde on tulnud ja kes maad ei ole kasutanudki.

Niisuguseid üksikuid näiteid wõiks väga palju tuua. Rõngu alewi lähedal, wõi ka siin Järwa alewi lähedal, wõib inimeste eneste kogemuste järele palju wäiksemal pinnal ära elada ja tööd teha. Nii ei saa mingisuguse põhimõtte pärast seletada, et sarnasel korral ei saa asja mõlema poole rahuldamiseks korraldada. Kui siin teoreetiliselt seletati, et ei ole võimalik 10 tiinuga ära elada, siis on siin Riigikogu liige Wain ka tähendanud, et see eksitus on. Wõiksin kroonumaade kohtadeks jagamise ajalugu meelde tuletda. Juba maaseaduse arutamise puhul olen sellest lühidalt kõnelenud. Wiljandimaal ja Pärnumaal, iseäranis Wana-Tänasilmas, Pati mõisas ja Kõo mõisas, on näha väga suuri ja ilusaid kogemusi sellest, kuidas maakultuuri tõusmisega väikekohtade seisukord muutus. Esiteks anti mõnele liig wähe maad, kõigest 3 tiinu. Seal olid inimesed nagu pori peal kinni ja ei saanud mitte edasi. Iseäranis sellepärast, et neil ei olnud mitte karjamaad. See oli nõndanimetatud soldatimaa. Teistel oli karjamaa ühine. Need kohad ei saanud enne edasi, kui nad osteti kokku. Kui juba kaks kohta koos oli, nii et maad 6 tiinu oli, siis hakkasid need kohad arenema, sellepärast, et seal saadi juba hobust pidada. 5-tiinulised kohad olid kinni niikaua, kui neil oli ühine karjamaa. Seal karjamaal ei kaswanud suurt muud midagi, kui wõsastik. Kui karjamaad krunti aeti, siis said inimesed karjamaast juba kultiveeritud heinamaad. Nad said sealt heinu oma loomade ülewõlpidamiseks. Peale selle said nad ühe osa veel karjamaaks jätta. 1868 kuni 80 aastate alguseni oli asunikudel õige raske asumis-aeg. Sellest ajast peale on need väikekohad nii arenenud, et näiteks Wiljandimaal, Rebase mõisas, on väikekohad kõigeilusamateks kohtadeks tõusnud. Niisama ka Kõos. Ja kui teie nüüd sealt mööda lähete, kus oli aasta 40 eest õieti ainult willetsust näha, siis on seal nüüd jõukus wastu paistmas. Neil inimestel ei ole kõigil õieti 10 tiinugi

maad, waid 5—6 tiinu, aga selle tagajärjel, et maapind wäga halb ei olnud, ja et neil wõimalust oli uemate põllutööriistade abil põhjalikumalt maad harida ja et neil wõimalik oli maade kruntiajamise tagajärjel majapidamist paremini korraldada, on need kohad näidanud, et meil wäikekohtadel täielik elamise ja arenemise wõimalus on.

Teiselt poolt on minu arust agraripoliitiliselt selge, et kui meie tahame ainult kahehobuse-kohti wälja anda, nagu omalajal põllumeeste kongressidel ja põllumeeste-päewadel osalt soowitati, siis ei saa meie mitte oma maareformi nii läbi wiia... (A. Jõeäär, sd.: Täiesti õige.) ...et meil suuri raskusi inimeste maaga warustamisel mitte juba lähematel aastakümnetel ei tule. Seda olen mina öelnud maaseaduse arutamise puhul ja selle teostamise ajal. Kui meil mitte ei muretseta selle eest, et neile inimestele, kes maad tahawad harida, ei saa wõimalikult rohkel arwul maad antud, siis on riik jällegi sunnitud wõõrandamise teele asuma. Et see aga meie rahwamajandust jällegi wapustab, see on selge. Sellepärast on algusest saadik tarwis olnud, et meil oleks wäikseid kohti wõimalust mööda asutatud. Meie agroomid olid teisel arwamisel ja just selle hüpnosi mõju all, et peaks elujõulisi kahehobuse-kohti asutama, nagu ka härra Pool siin tähendas. See on ju wäga hea, kui neid kohti asutatakse, aga minu arust on siiski just agraripoliitiliselt tähtis, et suuremate kohtade hulka ka wäikekohti asutataks. See põhimõte on tunnustatud isegi Kesk-Euroopas, kus suurte kohtade arw wäike. Peab teatama määrani olema wäikseid kohti suuremate maapidamiste keskel, et siis oleks kergem inimestel, kes oma perekonda wäikekohal elatawad, oma kaswawa perekonna tööjõuga intensiivsemaks muuta ka suuremaid kohti. Näiteks, kui noorpaar asub maa peale, siis harib ta maad omal jõul, aga kui neil tuleb 5 wõi 6 last — andku jumal, et see meil jälle moodi läheks, — siis on loomulik, et enne, kui noored iseseiswateks saawad, nemad oma tööjõu ära kasutawad oma ümbruses. See ei ole mitte iseenesest hädaohlik seisukord. Isegi nii kõrgekultuurilistel maadel, nagu seda on Daani ja Rootsi, sünnib see, ilma et see sotsiaalselt halwasti mõjuks. Enne kui järeltulew põlv täisealiseks ja iseseiswaks saab, enne kui lapsed wälja lendawad pesast, on wäike-

kohtadel tööjõu küllus olemas, mis walgub ümbrusesse ja see ei ole rahwamajanduslikult sugugi halb. Meile oleks see wõimaldanud igatahes palju rohkem warustada maaga elupõliseid mõisatöölisi, maaharijaid. See oleks andnud wõimaluse neile, kel muud kutset ei ole, oma tööjõudu ära kasutada, kui meil oleks rohkem olnud wäikseid kohti. Muidugi, kawakindlalt nõuda, et wäikekohad ühte hunnikusse koondataks, nii öelda hingemaade küladeks, ei ole mitte waja. Iseäranis oleks pidanud selle juhtmõtte järele käidama alewite, linnade ja isegi raudteejaamade läheduses. Nüüd on aga näiteks Tartu ligidal nii suuri kohte südapõllust wälja antud, et need inimesed hariwad seda põldu wõrdlemisi pealiskaudselt. Mõne aasta pärast wõib öelda, et poole niisuguse koha peal wõib täiesti kahe hobusega tööd teha. Kui meie paremad põllutööriistad appi wõtame, siis wõiwad niisugused kohad, nagu on kümnetiinulised kohad, eeskujulikudeks majapidamisteks kujuneda. Kui sel teel saab warustada 7—800 perekonda, siis peaks see seadus wastu wõtama. Ei ole mingisugust põhjust ainult ühte poolt kaitsta. Kus kohalt ta need õigused wõttis? Paari aasta eest maaseaduse põhjal. Enne tal neid õigusi ei olnud, nüüd aga istub ta seal ja keegi ei tohi teda liigutada. Sarnasel teel jõuame warsti nii kaugele, et kui muidu ei saa, siis peab teiste suuremate talude käest maad wõtma ja andma nendele, kes maad tarwitawad. Sealjuures on aga õigusemurdmist palju rohkem karta. Sellepärast arwan mina, et oleks palju mõistlikum wõtta uute kohtade asutamisel maad nii palju, kui majapidamise seisukohalt wõimalik, ja rahuldada neid kõrwalrentnikka, kes ilma maata on, selle asemel, et neid uute maade peale asetada. Uue maa jaoks on tahtjaid küllalt, kes on ilma maata jäänud. Mitte ainult mõisamoonakad, waid ka mõisawalitsejad, meie kõigeparemad põllutöötundjad on nüüd hädas ja wiltsuses, et ei tea, mis peale hakata. Nende elupõline kutse-töö on neile wilumuse andnud, aga neil ei ole enam maad, kus nemad wõiksid oma wilumust ära kasutada. Sellepärast arwan mina, et põllutöministeerium teeks hästi, kui tema niisugustel kohtadel, mis senniste rendilepingute tühistamise tagajärjel wabanewad, wõi kus maasaajad oma maa wabatahtlikult ära annawad, katsuks suuremaid

kahehobuse-talusid vähendada, muidugi mitte nõnda, et väikekohad küladeks kujuneksid. Sel teel saadaks rohkem rahuldada neid inimesi, kes maata on, ilma et elujõuetuid kohti asutataks. Iseäranis parematel maadel ja suuremate keskkohade läheduses on see päris soovitatav. Sellepärast arwan mina, et teie wõtate selle seaduse küll wastu.

A. Kärner (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Lubage mulle paar sõna öelda härra Teetsow'i ettepaneku kohta, kes ka Saaremaa saadik on. See ettepanek on sihitud kõigepealt just Saaremaa kehweste kalameeste wastu. Ma tean kohti, kus 1920 a. planeeriti kohad 20, 25, 30 tiinu suurustesse talukohtadesse. Nende suurte kohtade tõttu pidid paljud maast ilma jääma ja maakonnawalitsus oli sunnitud otsustama, et nendele suurtele kohtadele tuleb panna 3, 4 ja wahest ka 5 kõrwalrentnikku. Igaüks nendest sai umbes 6 tiinu maad, mis oli ka kohaliku rahwa soow, sest et nemad rohkem maad ei jäksanud harida, kuna nemad palju aega kalapüügi peale kulutawad, sellega ennast peajasjalikult elatades. Neile on seda maad tarwis peajasjalikult eluasemeks ja lehmapidamiseks. Nüüd, härra Teetsow'i ettepanekul, saaks need perekonnad kõik ära pillatud oma kohtadelt ja nendele kohtadele, mis on 15—20 hektaari suured; jääks üksainukene perekond. Kuhu peaksid need kõrwalrentnikud kolima? Mitmel nendest on oma urtsikud koha peale ehitatud, siis peaksid nad oma majad maha lõhkuma. Aga kuhu nad lähewäd? Ameerikasse nad ei suuda minna, sinna lähewad ainult jõukamad. See oli ka härra Teetsow'i plaan siis, kui ta Saaremaa riigimaadeülem oli, et kõik kohad planeerida 8—10 hektaari põllupinna suurusega, missugune poliitika oleks teinud Saaremaa wabadikudest ja kalameestest tühjaks, siis oleks ainult üksikud perekonnad maad saanud, kellel palju inwentaari ja kes selletõttu oleks jõudnud 10 hektaari põldu ära harida. Sellepärast mina toetan ettepanekut, et 10-ne hektaariline maa kogusuurus peaks seadusesse alles jääma, nagu see ette on pandud maakommisjoni poolt.

Juhataja K. Wirma: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Teetsow'il.

J. Teetsow (põl.): Lugupeetud rahwasaadikud! Siin ma tahtsin faktilise märkuse teha härra Kärner'i wäidete

kohta. Härra Kärner toob ette, nagu oleksid kõik Saaremaa maapidajad kalamehed olewat. Need on ainult üksikud teatawad kohad, kus on kalamehed olemas, aga mitte terve maakond, ja ei ole ka kuskil kalameestel kohtadeks 30 tiinu suuruseid kohti wälja mõõdetud. Need kohad on 18—20 tiinu suurused ja kõlblikku põllumaad on seal ainult 3—4 tiinu. (O. Gustawson, is.: Põllumehe tunne oma waledega!)

Ja teiseks, et mina olla omal ajal nõudnud 10. tiinulise põllumaaga kohti Saaremaal, see on täiesti wale. Mina olen ettekirjutusi andnud 3—5 tiinu põllumaaga kohtade suuruse peale, arwesse wõttes maapinna wäärtust.

E. Weberman (rhsw.): Lugupeetud Riigikogu liikmed. Rkl. Tõnisson puudutas küsimust nõndanimetatud kahehobuse-talude asutamise poliitika kohta maareformi teostamisel. Selle juurde tahtsin ma mõned märkused teha. Nimelt, mis puutub rannarahwa ja kalameeste kohta. Esimestel aastatel, kui maareformi teostama hakati, ja nimelt endise põllutööministri härra Rostfeldt'i aegu, oli juhuseid, kus kalamehed palusid wäiksemaid kohti. Sel ajal oli korraldus tehtud, et ainult normaaltalusid wälja anda wõib. „Popsikohti meie ei asuta“, olla Wirumaa riigimaadeülem öelnud. 1921 wõi 1922 aastal, ma hästi enam ei mäleta, nii kui Wiru maakonna kalameeste kongressil seekord seda teatati; samal kongressil nõudsid kalamehed ühel häälel, et kalameeste kohad ei peaks mitte olema üle 3 tiinu. Millega seda nõudmist seletada? Kas sellega, et kalamehed ei taha rohkem maad? Kogunigi mitte, waid sellega, et mereäärseid maid, mis oma wäärtuse poolest kaunisti halwemad, kui rannast kaugelolewad maad, ei jätkuks rannarahwale. Inimesed olid walmis ise kokku leppima, et palju wähe-maga läbi saada, et jätkuks maad kas wõi ainult eluasemeks ja aiamaaks, paremal juhtumisel wõib olla ka ühe lehma pidamiseks.

Kalameeste ühisuste juhtiwamad jõud ja teised arusaajamad kalamehed, kellel kallis on nende põline tööala, nemad on oma kongressidel alati rääkinud ka sellest, et ei ole hea, kui meie kalameestele anname suured maatükid, siis nemad ei saa enam kalamehed olla, ega muutu selle läbi ka weel põllumeesteks, sest enamail juhtumistel sellest rannaäärsest maast

tõsist põllumaad ei saa. Kui põllumeestekogude esitajad seda väga soovitavaks peavad, et ka rannaäärsetest maadest planeeritaks suuremad kohad, siis võib olla on see nende agrarpoliitika seisukohast õige, et sellega wõõrutada ära rannarahwast kalapüügist ja laewandusest, kuid üldrahwamajanduslikust seisukohast ei ole see aga mitte õige ja otstarbekohane.

Mina pean oma kohuseks siin alla kriipsutada, et praegune põllutööminister on asunud kalameeste maaküsimuse lahendamisel teisele seisukohale, kui tema eelkäijad. Nii on ministri korraldusel weel hiljuti reserweeritud jagamisele antud mõisatest rida talukohti selleks, et neid wäikesteks kalameestekohtadeks wälja anda. Kõrwalrentnikkude küsimus on rannaelanikkude hulgas väga tähtis ja väga walus küsimus. Ka selle lahendamisel on wiimasel ajal juba teatawaid edusamme tehtud, ja kui meie agrarpoliitika selles sihis edasi areneb, siis võib selle abil meie rahwamajanduse tähtsamatele aladele, põllumajandusele ja kalaasjandusele, ainult head ja ainult edu loota.

(Sekretäri kohale asub abisekretäär **O. Köster.**)

Juhataja **K. Wirma:** Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Kärner'il.

A. Kärner (sd.): Ma tähendan niipalju härra Teetsow'i märkuse kohta, nagu oleksin ma tõendanud, et terve Saaremaa wäikesteks kohtadeks tehtakse. Jutt oli aga nendest mereäärsetest kohtadest, mis 1920 aastal planeeritud. Pean siia juurde weel tähendama, et maakomisjonis härra Teetsow ette pani, et kuigi on kõrwalrentnik hoone temale antud maa peale ehitanud, wiigu selle ära ja käigu koha pealt minema. See oli tema ettepanek, et majad ära lõhkuda ja kõrwalrentnikud minema peawad, ei tea kuhu.

Põllutööminister **A. Kerem:** Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma tahan selguseks ühe lisa-motiiwi siin ette tuua, mis käesolewa paragrahwi märkus II lõpulause kohta käib:

„Märkus 2. On asundustalust maa eraldamise üle kinnitatud rentnik ja ajutine kasutaja warem oma wahel kokku leppinud, siis läheb kokkuleppes eraldamiseks ettenähtud osa asundustalust

ajutisele kõrwalrentnikule.“ Nii oli endine redaktsioon. Walitsus, eelnõu läbi waadates, eriti kohtuminister, toonitas seda, et siia juurde tulewad lisada sõnad „üldises planeerimise korras“. Kui märkus endises redaktsioonis oleks, võib juhtumisi olla, kus kokkuleppeid tehakse, planeerimise põhimõtet rikkudes, nagu näiteks siilused luues wõi muul wiisil elujõuetuid üksusi moodustades. Sellepärast oli tarwis ette näha, et uute kohtade eraldamine ka kokkuleppe korral kokkulepitud maa suuruste piirides sünniks üldises planeerimise korras.

Juhataja **K. Wirma:** Lõpusõna on aruandjal. Aruandja sõna ei tarwita. On esitatud järgmised parandus-ettepanekud: Rkl. Jõeäär'i ettepanek: „§ 2 märkus 1 lõpuosa järgmiselt redigeerida: „On aga kõrwalrentnik tema käes kasutada olewal maatükil oma majapidamise hoone üles ehitanud, eraldatakse temale ka selles märkuses tähendatud juhtumisel iseseiswaks krundiks tema käes kasutada olew maa.“

Rkl. Teetsow'i ettepanek: „§ 2 p. 2 lõpulauses wõtta 10 hektaari asemele 15 hektaari — § 2 märkus 1 tekstis 12 hektaari asemele wõtta 15 hektaari. Kõigepealt tuleb hääletamisele rkl. Jõeäär'i ettepanek. (Hääletatakse.) Parandus on nähtawa enamusega wastu wõetud. Hääletamisele tuleb rkl. Teetsow'i ettepanek. (Hääletatakse.) Parandus on nähtawa enamusega tagasi lükatud. Panen § 2 parandatud kujul hääletamisele. (Hääletatakse.) § 2 on parandatud kujul nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Teetsow** (loeb): § 3. Ei wõta kõrwalrentnik põllutöominsteeriumi poolt pakutud maa wastu, kaotab tema edaspidiseks § 1 ja § 2 ettenähtud õigused ja asundustalu kinnitatud rentnik wõib kõrwalrentniku lahkumist nõuda.

Juhataja **K. Wirma:** (Hääletatakse.) § 3 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Teetsow** (loeb): § 4. Kõrwalrentnik kaotab maakasutamise õiguse, kui tema maa edasi rendib enne kohale asumist ehk 3 aasta jooksul kohale ei asu, — missugusel juhtumisel eraldatud maa wõib põllutöominsteeriumi

nõusolekul asundustalu külge, millest ta lahutatud, tagasi liidetud saada.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 4 on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Aruandja **J. Teetsow** (loeb): § 5. Käesolewa seaduse alusel korraldusele tulewate rendiüksuste kohta sõlmitud lepingud kaotawad oma maksu korraldamisele järgnewaks 30. aprilliks.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 5 on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Aruandja **J. Teetsow** (loeb): § 6. Selle seadusega seotud planeerimise ja korralduse tööd teeb põllutööministeerium.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 6 on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Aruandja **J. Teetsow** (loeb): § 7. Põllutööministril on õigus käesolewa seaduse elluviimiseks tarwilikka juhtnõre anda.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 7 on nähtawa enamusega vastu wõetud. Sellega on käesolew seaduseelnõu II lugemisel vastu wõetud.

4. Riigiteenistusest wabastamise korral palga edasimaksmise seadus — I lugemisel. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **L. Johanson**: Ajutise walitsemise korra § 12-a põhjal andis

Wabariigi Walitsus 1921 a. seaduse wälja, mille järele Wabariigi Walitsus ja temale alluwad ametasutused, kellest ametisse määramine oleneb, wõisid ametnikka wabastada ilma põhjust nimetamata, sellejuures poolekuu palka ette makstes. See seadus oli tingitud selleaegsetest erakorralistest oludest. Nimelt oli ametasutustesse kogunud rohkesti tööjõude, kelle tarwitamine meie riigi huwile küllalt ei wastanud. Nüüd on need erakorralised olud kadunud ja sellepärast on see seadus ülearuseks saanud. Wabariigi Walitsus on esitanud selle seaduse § 2. muutmise seaduse, kus on ette nähtud, et wabastamise korral maksetakse ametnikkudele ja teenijatele kolme kuu palk. Rahaasjanduse komisjon, kus see seaduseelnõu arutusel oli, ühines

Wabariigi Walitsuse poolt esitatud seaduseelnõuga, kuid leidis, et seda tarwis on täiendada. Nimelt tõi rahaasjanduse komisjon sellesse seadusesse järgmised täiendused: 1) et wabastamise korral maksetakse ka siis, kui wabastatu uue koha leiab riigiteenistuses, kuid seal vähem palka saab endisest kohast, palgawahe wälja kolme kuu jooksul, 2) pidas rahaasjanduse komisjon tarwilikuks seda seadust laiendada ka Riigiwanema, riigikontrolööri ja Wabariigi Walitsuse liigete kohta, neile wabastamise puhul kolmekordset tasu määrates. Niisamuti wõttis rahaasjanduse komisjon vastu ka täienduse, et kolme kuu palk maksetakse ka riigiteenistuses surnud riigiametnikkude ja riigiteenijate perekondadele. Rahaasjanduse komisjon leidis, et 1921 a. maksma pandud seadus täies ulatuses ülearune on ja sellepärast wõttis seadusesse ka § 4 selle ärakaotamise kohta. Rahaasjanduse komisjoni nimel teen ettepaneku seaduseelnõu esimesel lugemisel vastu wõtta.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seaduseelnõu I lugemisel vastu wõetud.

Aruandja **L. Johanson**: Teen ettepaneku selle seaduseelnõu I ja II lugemise wahel kolmepäewalist tähtaega mitte pidada.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega vastu wõetud.

5. Riigi 1924 a. eelarwe — II lugemisel. Järjekorras on sõna rkl. Teetsow'il, et teda aga kohal ei ole, siis on sõna rkl. Eilman'il.

B. Eilman (is.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Teedeministeeriumi raudteewalitsuse eelarwe osa kohta sõna wõttes, tahaksin mõne sõnaga puudutada raudteeteenijate ja -töölise rasket olukorda. Eileõhtusel koosolekul arwustasid mitmed Riigikogu liikmed, eriti rkl. Woiman, õige sügawalt teedeministeeriumi eelarwet. Rkl. härra Luur käsitas eriti raudteeteenijate palgaolusid. Kui see raudteeteenijate palgaolude käsitlemine härra Luur'il tuli südamest, siis on see wäga terwitatud.

Raudteewalitsuse eelarwes on ette nähtud teede ja hoonete korrashoid, ei ole aga mitte ette nähtud raudteeteenijate

olukorra parandamist, millest ei ole mitte sõnagi.

Lähemalt waadeldes raudteeteenijate teenistuse ja töötingimisi, ei saa neist kuidagi waikides mööda minna, waid peab tahes wõi tahtmata mõne sõnaga peatuma. Raudtee on riigis tähtsam tegur, on õieti riigi elusoon. Mida korralikult on raudteetasjandus ja raudteeteenijate olukord korraldatud, seda paremini ja produktiivsemalt tegutseb raudtee. Senni oleme meie aastast aastasse näinud, et raudteeteenijate olukorda üldse ei ole parandatud, waid see on kord korralt isegi halwemaks muutunud. Raudteeteenijatel, wõrreldes teiste riigiteenijatega, on õige suur wastutus ja suured kohustused. Waadeldes aga palgaolusid, siis ei ole näha, et palgaliste huwides oleks wastawalt wastu tulnud.

(Kosolekut hakkab juhutama abiesimees **L. Raudkepp**.)

Raudteeteenijate palgaolud on aga sedawõrd wiletsad, et ei wõimalda kuidagi nende teenistustingimiste juures ära elada, sest raudteeteenija on otsekui sunnitööline. Tema oma teenistuskohuste täitmisest lahkudes peab oma korteris wõi asukohas kindlasti paigal püsima, sest teenistustingimistes on ette nähtud, et tema peab alati saadawal olema. Sellest järgneb, et temal ei ole mingisugust wõimalust kõrwalteenistust saada.

Edasi. Raudteeteenijatele on küll ette nähtud arstiabi, aga kui waatame raudteeteenijate arstiabi korraldust, mis senni on maksmas, siis näeme, et see arstiabiandmise kord on niiwõrd puudulik, et ta kaugeltki ei rahulda raudteeteenijaid ja ei wõigi rahuldada juba sellepärast, et arstiabiandmise kord niiwõrd puudulik ja arstiabi ise nii piiratud, et ta kedagi ei rahulda.

Waadeldes raudteeteenijate, eriti liiniteenijate korteriolusid, näeme, et eelarwes on küll ette nähtud erakorralistes kuludes teenijate elumajade ehitamine, kuid ei ole olemasolewate korterite kordaseadmiseks midagi ette wõetud. Mul oli juhus pilku heita raudteewalitsuse eelarwele juurdelisatud seletuskirja, kuid ka seal ei ole midagi sellest kõneldud. Aga korterid on halwad ja wiletsad, ning ei wasta terwishoidlikkudele nõuetele. Mõned parandused on tehtud, kuid need on sedawõrd puudulikud, pole tehtud täies ulatuses, et oleks wõidud korterid seada sarnasse seisukorda, mis wastaks

täiesti terwishoidlikkudele nõuetele. Üks suurem puudus on weel liiniteenijate juures: weduri peal tarwitatakse kütteks puid. Sädemete tagajärjel on aga wäga tihti tulekahjud tekkinud, millejuures on raudteeteenijate isiklik warandus maha põlenud. Läheduses puuduwad kaewud, mille tõttu inimestel pole kuskilt wett wõtta, millega tuld kustutada.

Edasi tahaksin mõne sõnaga puudutada raudtee peatehaseid. Eelarwes on ette nähtud raudtee peatehaste remondiks 2.338.000 marka. Tutwunedes eelarwe juurde lisatud seletuskirjaga, leidsin seal, missugused remondid on mõeldud ette wõtta. Seal on kõigepealt ette nähtud katuste ja põrandate remonteerimine, kuid teisi remonte, mis oleksid terwishoidlikult seisukohalt wälja minnes tarwilikud, ei ole seal üldse ette nähtud. Ühel Riigikogu kosolekul puudutas seltsimees Martna raudteetehaste olukorda ja näitas, missugustes tingimustes peawad seal inimesed töötama. Ta tõi ette andmed ja arwud, kui palju on seal haigeid töölisi, ja millest need haigused tekkinud. Ma tahaksin weel mõne sõnaga terwishoiu seisukorda raudtee peatehastes puudutada. Ma käisin terwishoiu osakonnas ja soowisin seal andmeid, kuid seal keelduti mulle neid andmast. Siiski mõned andmed sain ja nendest paistab, et haiguseprotsent raudteetehastes aast-aastalt kaswab. Nii oli näiteks 1920 aastal tehastes 281 haigeksjäämist wõi 12% tööliste arwust. 1921 a. oli haigeksjäämisi 250, — seega wäike wähenemine. 1922 a. oli haigeid aga 299 inimest. Kui nüüd waadata 1923 ja 1924 a. andmeid, siis näeme, et haiguste protsent järjest kaswab. Ei ole aga raudtee peatehaste eelarwes selleks mitte midagi ette nähtud, et haiguste laialilagunemisele piiri panna wõi takistada, et see ei muutuks mingisuguseks... (K. Päts, põl.: Milleks?) ...tõbeks. (K. Päts, põl.: Iga haigus on tõbi.) (Chr. Arro, põl.: Milleks?) Lihtsalt mingisuguseks taudiks. Praegu näeme aga seda igal pool.

Mina peataksin mõne jaoskonna juures. Nii näiteks oli sepajaoskonnas tegelikult 1923 aasta nowembrikuus 64 töölisi, kus kokku töötunde oli 12.551, sealjuures oli haigusetunde 630. Detsembrikuus oli 63 töölisi, töötunde 8275, sealjuures haigusetunde 1738. Jaanuarikuus ja weebruarikuus on need arwud isegi tõusnud. Samane on lugu ka teistes

jaoskondades. Sellepärast peaks küsima, kuidas mõeldakse kõrvaldada neid nähtusi, eriti haiguste laialilagunemist. Et siin midagi tahetakse tegelikult ette võtta, seda on eelarwe järele raske otsustada. Sellepärast oleks minu soov, et teedeministeerium või raudteewalitsus, kellele otsekohesest mõttes need tehased alluvad, kõigepealt peaksid leidma abinõu ja teid, et tehaste töökojad sarnasesse olukorda viidaks, et nad ei oleks mitte inimestele, kes seal töötavad, mingisuguseks wangi-kojaks ja haiguste pesaks.

Juhataja K. Wirma: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Martna'l.

M. Martna (sd.): Riigikogu liige Eitman juhtis tähelepanu ühe asjaolu peale, mida ma siin kord ette tōin. See oli nimelt wāide, et raudtee peatehaste sepikojas põlewkiwi tarwitamisele wõtmisest saadik kihwtiste gaaside tekkimise tõttu haiguste hulk on suurenenud, ja et asjatundjate tōenduse järele neid gaase kõrvaldada on wõimalik parema wentilatsiooni sisseadmise läbi. Sellest seisukohast wälja minnes oleks igatahes wāga imestamiswāärt, kui seda wentilatsiooni sisseadmist mitte arwesse ei ole wõetud wabriku parandamise ja kordaseadmise juures. Mina usun, et igale ühele peab selge olema, et seda oleks paratamata tarwis. — Siis tahan mina weel paar lauset öelda selle kohta, et kui mina rāakis siit kõnetoolilt pesemise ruumidest raudtee peatehastes, et siis järgmisel päewal ilmus „Kajas“ teade, hārra Martna soovib raudtee tehasesse wanne. Ma tahaksin selle peale tähendada, et põllumeestele ligidalseiswā Rotermani leiwawabrikus, juba niisugused wannid sisse seatud, olgugi et seal töö nii must ei ole, kui näiteks raudtee sepatöökohas. Raudteede terwishoiu walitsuse seisukohast waadates peaks ka selle peale rohkem rõhku pandama, et ruumid saaks korraldatud, kus tööliised wõiksid ennast pesta ja samuti ruumid, kus tööliised oma wõileiba süüa wõiksid, ilma et nemad oma sööki tarwitseksid tolmu ja tahmaga āra määrida. Need on igatahes wājadused, mis wabriku puhastamise ja parandamise juures paratamata tuleks silmas pidada.

Raudtee ülem Reinok: Austatud Riigikogu liikmed! Siin on nüüd mitmed wāärnāhtused ja puudused ette toodud, mis kuuluvad wāhemate wāärnāht-

tuste hulka, ja mina luban enesele nende peale ainult mõne üldise lausega wastata. Siin on toonitatud näiteks raudteeametnikkude raudtee politsei korraldamise küsimust, piletitä sōitmise seaduse muutmise küsimust, samuti ka puhkuse asja. Kōigi nende kohta pean mina ütleva, et need on juba tähelepanu leidnud ja saawad lähemal ajal korda seatud. (M. Martna, sd.: See on ju wāga rõõmustaw.)

Edasi on siin puudutatud ka suuremaid asju, näiteks toodi ette kõigeesiteks warustusosakonna puudused. Warustusosakonna puudustest pean ütleva, et siin neid puudusi on olnud õige palju ja õige kaua, kuid nende puuduste kõrvaldamiseks on selles asjas wiimasel ajal õige palju āra tehtud. Warustusosakonna tegewuse juures on ka riigikontrolli ametnikud pidanud tōendama, et siin tōesti palju edusamme on tehtud. Siis toodi siin ette üksikasjad ja öeldi, et puuduwad ladud, ja materjaalid seisawad wäljas. Selle kohta wōin mina öelda, et ladude ehitamiseks oli ette nāhtud krediit 23 aasta eelarwes. Riigikogu komisjon leidis aga, et seda summat tarwis ei ole ja tōmbas tema maha. Siis on ka arusaadaw, et wastawate krediitide puudumisel ei olnud mitte wõimalik seda ladude ehitamist läbi wiia. Nüüd 1924 a. eelarwes on selle peale ette nāhtud umbes 700 tuhat marka ja see saab weel sel aastal teostatud.

Siis edasi awaldati soowi, et warustusosakonna juhatause jõud peawad olema eriteadlased ja kõrgema haridusega isikud. See on tāiesti õige, ja raudteewalitsus on ka ise seda silmas pidada katsunud. Kui aga palgaolusid arwesse wōtta ja rkl. hārra Wirma poolt ettetoodud palgaolusid raudteel waadelda, siis peab ütleva, et kõrgema haridusega jõudusid nende palkadega, mis kindlaks määratud, mitte koha peal kinni pidada ei saa. Nii on just warustusosakonda tehniline jõud palgatud, meelitustega temale lisatööd anda, kuid see inimene seisis raudtee warustusosakonnas koha peal ainult kaks nādalat ja kadus, kui ta parema koha oli saanud. Sellepärast on pidanud raudteewalitsus katsuma teiste jõududega läbi saada. Ja kui nüüd waadata neid koosseise, mis warustusosakonnale on lubatud, kelle ülesandeks on materjaali muretsemine, selle alalhoidmine, jaotamine, ja selle osakonna lābikāik on 350 miljonit, siis kogu selle tegewuse juhtimiseks on ette nāhtud osakonna juhataja, palgaga 19.500

mk., tema abi, palgaga 16.500 mk., peale selle on osakonna raamatupidaja, palgaga 11.700 mk., rewident, palgaga 9.900 mk. ja teised ametnikud vähema palgaga, nagu laudkonna juhataja, siis veel keemiker, palgaga 13.500 mk., kuid see ei wõta juhtiwast tööst osa. Et selle töö peale koosseis liiga suur oleks, seda öelda ei wõi. Peale selle on kütteainete ja puudematerjaali muretsemise osakond, kus ligi 150 miljonit läbi käib, selles osas on Riigikogu poolt jaoskonna juhataja, enne kandis tema nime warustuse ülema teine abi, — maha tõmmatud. Toodi rkl. Woiman'i poolt ette puudused kütte alal, et ei olewat mitte raudteewalitsuse poolt küllalt turwast ja põlewkiwi tarwitatud. Selle kohta lubage ette tuua arwulised andmed. Raudteewalitsuse juures on juba tehtud põlewkiwikütte katseid 1920 a. peale. 1921 a. oli põlewkiwi peale üle wiidud 3 wedurit, 1922 a. on üle wiidud põlewkiwi peale 11 wedurit, 1923 a. 20 wedurit. 1924 a. oli kawatsus üle wiia ühte wedurit, kuna mitmete läbikaalumiste järele on ette nähtud üle wiia 6 wedurit. Seega oleks siis 1924 a. lõpuks 41 wedurit põlewkiwikütte peale üle wiidud. Peale üldiste, need on manöövri- ja kaubarongi wedurid, jääb puukütte peale weel umbes 34 wedurit. Mis puutub turba tarwitamise kohta, siis on sellel alal juba katseid tehtud ja selle tarwitamise tagajärjed on juba kätte saadud ning küllalt selged, küsimus seisab ainult selles, kas on wõimalik turwast saada. Peale selle lubatagu mulle puudutada weel raudteetehaste asja. Nimelt näitas rkl. Woiman raudteetehaste peale ja ütles, et neil on umbes samad puudused, mis sadamatehastel. Mina pean ütleva, et see mitte nii ei ole ja kui minul isiklik läbirääkimine oli härra Woiman'iga, ütles ka tema mulle seda. Nimelt ei ole raudteetehastes mitte materjalide tagawarasid ja ka wahekord juhtiwate jõudude ja tööliste wahel on palju wäiksem ja täiesti normaalne.

Mis puutub töötingimistesse, siis ei wõi salata, et töötingimised õige wiletsad on. Kuid siin peab arwesse wõetama, et tehased on üle wõetud Wene käest ja need on wanad hooned ning sõja ajal on nad weel halwemaks läinud. Siin on ette toodud töötegemist sepikojas. See on tõesti wilets sellepärast, et seal põlewkiwi töötamise juures tarwitatakse, ja hommikul, kui ruumisid kõetakse, on suur suitsupilw ja et ruumid täiesti külmad, ei

tõuse see üles, waid jääb inimeste peade kõrgusele seisma, kunni ruumid soojemaks lähewad. Selle pahe kõrwaldamiseks on ka kalkulatsioonid ja kawatsusi tehtud ja muuseas on ka wentilatsioon ette nähtud. Kuid wentilatsioon tuleks selles hoones nii suur ja kallis maksma, et selle läbiwiimine kaunis küsitawaks jääb. Siiski peab tehaste kohta weel nii palju ütleva, et tehased on wananenud. Raudteesõlme küsimuse juures tõuseb üles küsimus, kas tuleb tema wana koha peale jätta wõi tuleb teda ümber ehitada, üle wiia. See on laiem küsimus ja seda wäiksemas ulatuses lahendada ei saa.

Siis toodi siin ette weel mõned andmed wäärnähtuste kohta teenistuse alal, nimelt tööliste ja teenijate lahtilaskmise kohta, mis mitte õiglasel ei olla. Ma pean ütleva, et siin on katsutud igal ajal õiglust silmas pidada ja on seisukohal oldud, et wõimalikult parteilikust mitte arwesse wõtta. See oleks inimeste eraasi ja seda peaks ajama väljaspool teenistust. Siin toodi ette Laar'i kõrwaldamise asi. Ma olen seda asja ise jälginud ja see härra on mulle õige tuttaw. Siin ei ole ette toodud mingisugust punasuse märki; waid ümberpöörduvalt, ma olen isegi kuulnud, et ta on palwewend, aga see ei puutu asjasse. On täiesti õiglaselt talitatud ja peab ütleva, et see ametnik on sel kohal liig kaua olnud, tööd on seal juhitud halwasti, tööd on tulnud kallimad kui mujal töökodades, kuna töölisel on seal vähem teeninud, kui mujal odawamate tööde juures. Siin ei ole osatud kokku hoida. Juhtiwad jõud on selle eest wastutawad, et nad peawad kohaseid inimesi oma koha peal hoidma ja muretsema, et nad kohtade peal oleksid.

Siis üks tähtsam küsimus, mis siin puudutati, käib teenijate arwu kohta. Raudteel on teenijaid praegu koosseisu järele 4.181 inimest. See teeb igatahes õige suure osa terve riigiteenijate perest wälja ja sellepärast on päris loomulik, et selle peale tähelepanu juhitakse ja siin wähendusi tahetakse ette wõtta. Kuid ma pean ütleva, et selle teenijate küsimuse juures ei ole puudutatud niipalju teenijate küsimust, waid üldse majapidamise küsimust, ja peab ütleva, terve raudtee majapidamise küsimus on osalt ka teenijate küsimusega seotud. Kui waadata teenijaid, siis jagunewad nad kahte ossa: teenijad keskwalitsuse juures ja liiniteenijad. Suurem hulk on liiniteenijaid, neid on 3.854, seal on mahakärpimisi

tehtud 8 wõrra Riigikogu eelarwe-komisjoni poolt. Kui meie ajalooliselt seda asja vaatame, siis näeme, et 21. aastal oli liinil teenijaid 4.482, 1922 a. oli juba 3.902. 1923 a. tõusis see arw natukene — oli 3.930 ja 1924 a. — 3.854. Ma pean siin tõendama, et juba 21. aastal sai raudteewalitsuses kokkutõmbamine tehtud just liiniteenijate juures. Seal oli tõesti omal ajal natukene rohkem, kui neid tarwis oli just 8-tunnilise tööpäewa puhul. Siin tõlgitseti seda natukene walesti, see on juba kõrwaldatud ja wõetud 8-tunniline tööpäew töötegemiseks, aga mitte tööloemiseks.

Mis puutub keskwalitsusse, siis on siin kärpimised tehtud natukene suuremal mõõdul. Ja siin peab ütlemä, et on võimalik kärpimisi edasi teha, kuid sellega kaasas peab käima töö lihtsustamine. Kui see läbi saab wiidud, siis saab igatahes õige tuntawalt wähendada.

Mis puutub weel koosseisude kohta, siis ma tahaksin weel mõned wõrdlused tuua. Wõrdlused on siis ainult makswad, kui neid wõrdlusi wõtta niisugustes oludes, mis umbes meie oludele wastawad. Wõrdlusi teha wäljamaaga, kus olud teised, on täiesti asjata. Näiteks, nagu siin ette toodi, et meil on raudteel olemas 300 wõi üle 400 pöörämehe, aga suuremal osal wäljamaal raudteel pöörämehi ei tuntiagi, sest seal on teisiti sisse seatud ja saab mehaaniliselt töötatud. Nii on ka õige suurteil osadel teistel aladel. Kui meie wõrdleme Läti raudteega, siin toodi ette, et Eesti on rekordi löönud, see ei ole juba õige. Siin on wõetud arwesse kõik metsateed 60 mm. laiused, ja nii tuleb tõesti wälja, et seal on teenijaid wähem — 648. Kui meie aga wõrdluseks wõtame Läti raudteel Wene, normaal-laiuse ja 750 mm., siis on seal wersta peal 8,2 raudteeteenijat, siis saame meil just wastawa arwu 8,25, nii et tööolud, kui ka tööliste arw on täitsa ühesugused. Wõrdlust teha Pärnu raudteega ei ole mitte otstarbekohane, sest nagu teada, on kitsarööpeline raudtee ehitatud ainult selleks, et rohkem kokku hoida wäikse weorohkuse juures.

Lubatagu weel ühe asjaolu peale tähelepanu juhtida, nimelt raudtee kasutamise peale. Seda küsimust ei ole küll enne puudutatud, kuid see on wäga tähtis küsimus raudteeasjanduse juures, nimelt, kuidas otstarbekohasemalt tööjõude ning materjaale ära kasutada. Materjaale wõib küll odawasti osta, kuid sellejuures peab

leidma wiisisid, kuidas neid kasulikult ära kasutada, nii ka rongi raskuseid, telgede koormatusi jne. Kui wõrrelda andmeid, mis mul käepärast, teiste riikide andmetega, siis leiame, et meil wagunite istmekohtasid on ära kasutatud riigiraudteel 1921 aastal 54% ja 1922 aastal 58%. Lätis on need andmed umbes 1921 aastal 42% ja 1922 aastal 39%, Soomes on see protsent 40. Siit näeme, et Eesti raudteed, teistega wõrreldes, ei ole mitte järele, waid koguni ees käinud. Niisama on ka kaubaweo juures tähtis, et rohkem weduri tõmbejõudu ära kasutada ning rohkem kaupä ära wedada. Protsentides wõttes on need arwud järgmised: kaubaweos kasutati wagunite kandejõudu ära 1921 aastal 54%, ja 1922 aastal 61%, Lätis 42% ja 41%. Saksamaal on see protsent suurem ja nimelt 64%, kuna ta Soomes aga 38% on. Sellest on näha, et raudteeasjanduses ei ole meie, niihästi kandejõu suuruse, kui ka kasulikkuse poolest, teistest riikidest mitte taga.

Tahtsin weel ühe wäikese wõrdluse teha. Siin wõrreldi Pärnu raudteed laiarööpalise raudteega. Pean tähendama, et see wõrdlus ei ole mitte kõige otstarbekohasem, sest Pärnu raudtee on ehitatud wäheste wedude jaoks, kuna riigiraudtee suurte wedude jaoks. Kitsarööpeline raudtee on wedudega wäga üle koormatud, kuna laiarööpisel see koormatus wõiks palju suurem olla, kui ta tõepoolest on. Arusaadaw, et see raudtee, mille koormatus suurem, saab ka palju kasulikum olla. Kui wõrdleme 1921 aasta riigiraudtee ja Pärnu raudtee aruandeid, kui Pärnu raudtee weel eraraudtee oli, siis saame niisugused andmed: Pärnu raudtee peal olew kaubawedu tegi wälja riigiraudtee kaubaweast 18,6%. Tähen-dab, Pärnu raudtee wedu ei olnud ühte wiendikkugi sellest, mis riigiraudtee peal sai weetud. Reisijate weos tegi wälja Pärnu raudtee wedu 21% riigiraudtee reisijate weost, kuna kulud olid 20,5%, tähendab, peaaegu proportsionaalsus. Kui meie aluseks wõtame, et ühe telje kulu kilomeetri pealt on umbes ühesugune, niihästi reisijate-, kui ka kaubaweo juures, siis saame wastawa oma hinna kätte. 1921 aastal oli see kulu Pärnu raudtee peal 3,04 marka, riigiraudtee peal 2 marka, nii et riigiraudtee peal oli wähe odawam. Kui wõrrelda 1922 aasta andmeid, siis on see wähe järgmine: 1922 aastal oli Pärnu raudtee kaubawedu riigiraudtee kaubaweast 16,1% ja reisijate

wedu — 18,7%, kuna kulud olid 24,7%. Wastawalt oleksid kulud pidanud olema 18%. Tähendab, Pärnu raudtee peal oli sel ajal kulu suurem, kui riigiraudteel 27% ja ühe kilomeetri omahind tegi Pärnu raudtee peal välja 3,6, kuna riigiraudtee peal 2,29%. Kahe raudtee sõrklused ei ole just mitte kõige kohasemad, kui tahtakse sõrklenda sõrklaseadjade arwuga, waid peab üldisi resultaate wõtma. Riigiraudtee walitsemise juures on selle peale rõhku pandud, et mitte ainult teenijaid kokku hoida, sest meie ei saa inimesi, kes terve päewa ametis peawad olema, rohkem kokku hoida, kui seadus seda lubab. Raudteeteenijate poolt on kaebtusi tulnud, et neid liiga kaua ametis peetakse. Edasi kawatseb riigiraudtee oma rongide raskust weelgi tõsta. Kui mina mõne küsimuse peale wastuse puudu jään, siis pean tähendama, et need asjad wõtab raudteewalitsus kõik arwesse.

Juhataja L. Raudkepp: Et Riigikogu koosolek 2 tundi on kestnud, kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 12.30 min.

Pärast waheaega jätkub koosolek kell 12.45 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **L. Raudkepp.**

Sekretäri kohal abisekretäär **O. Köster.**

Juhataja L. Raudkepp: Riigikogu jätkab tööd.

O. Liigand (rhw.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Teedeministeeriumi eelarwe kohta on juba mitmelt poolt sõna wõetud. Mina luban enesele puudutada temast ainult ühte wäikest osa ja teha ühe wäikese parandusettepaneku asja kohta, mis olgugi, iseenesest wäikene on, kuid siiski tähelpanu peaks teenima. Waadates ligemalt teedeministeeriumi riigiraudteede walitsuse koosseise paistab silma, et ametnikkude palgad eriti madalamatel astmetel wäga madalad on, mispärast üheks lähemaks Wabariigi Walitsuse ülesandeks peaks olema ametnikkude palgade üldist kõrgendamist hiljemalt järgmise aasta alguseks läbi wiia, nii et ametnikkude elamistingimised wähegi inimwäärilised wõiksid olla. Eriti paistab palgade wäiksus välja — iseäranis, kui meie sõrklende praegusi palganorme endiste weneaegsete palganormidega — raudtee laekahoidjate juures.

Endiste weneaegsete palganormide järele olid raudtee laekahoidjad jaamaülematega ühesugustes astmetes. Nüüd on nad aga ühele astmele seatud kontoriameetnikkudega, arwesse wõttes, et laekahoidjate teenistus palju wastutusrikkam on, kui kontoriameetnikkudel. Näiteks: rahalugemisel juhtuwad kergesti eksitused ka wilunud laekahoidjatel, kui pikade sabade tõttu kiiresti tuleb piletid anda ja raha lugeda. Palju liigub ka walerahasid, mis sagedasti hästi järele tehtud, ja millede äratundmine isegi riigikassa ametnikkudel raske. Kõigi eksituste eest, mis rahalugemisel wõi waleraha äratundmisel juhtub, wastutab laekahoidja oma wäikese palga juures oma isikliku pungaga. Wene ajal makseti laekahoidjatele peale palga weel lugemis- wõi eksimisraha. Nüüd seda enam ei tehta. Mingisugust muud kõrwalteenistust raudtee laekahoidjad ka ei saa pidada: seda ei luba juba nende tööpäew. Kõike seda arwesse wõttes pean mina tungiwalt tarwilikuks, et raudtee laekahoidjate palka tõstetakse wähemalt ühe palgaastme wõrra juba käesolewast aastast alates ja nimelt: kauba-laekahoidjatele I j. 6.200 m. pealt 6.800 marga peale, kauba-laekahoidjatele II j. 5.800 mk. pealt 6.200 mk. peale. Pileti-laekahoidjatele I j. 5.500 mk. pealt 5.800 mk. peale, pileti-laekahoidjatele II j. 5.300 mk. pealt 5.500 mk. peale. Bagaashi-laekahoidjatele I j. 5.500 mk. pealt 5.800 mk. peale, bagaashi-laekahoidjatele II j. 5.000 mk. pealt 5.300 mk. peale. (A. Jõeäär, sd.: Mis nad juurde saawad?) Nemad kõnelewad, et nemad sellest wäiksestki kõrgendusest lugu peawad. Mina ütlesin, et seda tuleb ainult hädapärast osaliselt teha. Kui meie siin rohkem kõrgendaksime, siis wiiksime selle osa ametnikka ehk liig kaugele teistest välja, sellepärast ei tee mina kõrgemale-minewat ettepanekut.

Raudtee-laekahoidjaid ei ole kõigest kokku enam kui 50 inimest, ja palkade kogusumma ei tõuseks, kui minu ettepanek wastu wõetakse, mitte rohkem kui 211.900 mk., mille wõrra ühtlasi ettepanen suurendada raudteewalitsuse kulu eelarwet peat. II § 1., see on palkade paragrahwi.

„Tugedes eelarwe-komisjoni teedeministeeriumi eelarwe-osa alamkomisjoni otsuse ja wiimase poolt eelarwe üldkomisjonis ettekantud motiwide peale, teen ettepaneku teedeministeeriumi koos-

seisudes tõsta palkasid ühe palgaastme võrra allnimetatud riigi raudteeametnikkudele ja määrata:

Jaamaülema wanim abi	1	9.900.—	(8.700 m. asemel)
Wanem rewident	1	13.500.—	(11.700 " ")
Takseerijad	14	6.800.—	(6.200 " ")
Liini rewidentid	3	11.700.—	(9.900 " ")
Wan. tagawara agend.	10	6.800.—	(6.200 " ")
Noor. tagawara agend.	13	6.200.—	(5.800 " ")
Wan. rongide korraldaja	1	10.800.—	(9.900 " ")
Noor. rongide korraldaja	3	9.900.—	(8.700 " ")
Kaalude ja inwent. rewid.	1	9.900.—	(8.700 " ")
Kaalumeister	2	5.500.—	(5.300 " ")
Wedurijuhi abi õigust.	19	5.500.—	(5.300 " ")

Sellega ühenduses peat. II § 1 — palgad — suurendada 492.700 marga võrra.“

Juhataja **L. Raudkepp**: Korra kohta on sõna rkl. Wain'il.

6. 11. ja 12. aprillil hommikupoole ärapeetawate koosolekute kindlaksmääramine.

ettepaneku weel määrata Riigikogu koosolekud homme hommikul kell 10 ja laupäewa hommikul kell 10, eeldades, et laupäewa õhtul koosolekut mitte ei peetaks. Päewakorda wõtta reedel; 1) Maaseadusega wõõrandatud maadel asuwate wäiketalude rendiwahekorra uuendamise seadus — III lugemisel. 2) Asundustalude ajutiste kõrwalrentnikkude maaga warustamise seadus — III lugemisel. 3) Riigiteenistusest wabastamise korral palga edasimaksmise seadus — II lugemisel ja 4) Riigi 1924 a. eelarwe — II lugemisel.

Laupäewal wõtta päewakorda riigi 1924 a. eelarwe.

Põhjenduseks oleks nii palju öelda, et muidu wõib Riigikogu töö väga pikale wenida, ning wõiks tarwidus olla pühade eel weel enam, kui kaks koosolekut päewas pidada.

Juhataja **L. Raudkepp**: Ma kawatsen lahus hääletada. (H ü ü d e d :

Korraga!) Ma panen siis korraga hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

7. Riigi 1924 a. J. Teetsow (põl.): eelarwe arutamise jätkamine.

Lugupeetud rahwasaadikud! Teile kõigile on muidugi arusaadaw, kui suur tähtsus on majapidamises korralikul ühendusel, ja ilma korraliku ühenduseta on majapidamist täiesti wõimatu eeskujulikult ja tulutoowalt sisse seada. Siin, mannermaal on enam-wähem see ühendus olemas raudteede abil ning maaelanikkudel on wõimalik kergemalt ja hõlb- samini oma majapidamise saadusi turule toimetada ja sealt jälle tarbeaineid tagasi saada. Kui aga waatame meie saarestikku, siis leiame, et saartega puutub meil korralik ühendus. Saaremaa ühenduse asjus on siin juba waremalt mitmel korral sõna wõetud isegi Asutawa Kogu päewil, kui ka esimeses Riigikogus, aga sellegi peale waatamata ei taha ühenduse loomine Saaremaa ja mannermaa wahel edasi nihkuda. Siin on arusaadaw, et parema ühenduse sisseseadmine teatawate raskustega seotud on, ja riik ei taha muidugi ka alguses suuremaid summasid selle ühenduse loomise peale wälja anda, kus tema ette ei näe, et see ühendus ennast wõiks lähemal ajal tasuma hakata. Riigi majanduslikust seisukohast katsutakse ühendust luua neis kohtades, kus on näha, et tema hakkab rutem sissetulekuid andma. (M. Juhkam, tõer.: Täiesti loomulik seisukoht!) No ja, see on õigus, aga ega meie siis wõi ainult üksi selle juurde jääda, et ainuüksi sellega rehkendatakse. Kui meie ainult sellega peaksime rehkendama, siis jätaksime meie saared ja kõrwalised maanurgad hoopis tähele panemata ja see ei ole rahwamajanduslikust seisukohast õige. (M. Juhkam, tõer.: Kas Teie arwate, et sealt peab peale hakkama.) Mina ei ütle mitte, et ainuüksi sealt, aga ei tohi ka neid kohti tähele panemata jätta, sellepärast, et seal elawad samade õigustega kodanikud, kui mannermaal. Meil on täieline õigus nõuda, et meile oleks riigi poolt korralik ühendus loodud, sellepärast, et meie käest wõetakse, nagu mannermaa-elanikkudelt makse, ja täidame samaseid kohustusi, kui needki, kellel juba parem ühendus on loodud ja rajatud. Halb ühendus saartega on juba ajajooksul saareelanikkude peale niwõrd mõjunud,

et nemad on maha jäänud mannermaast mitmedkümnend aastad. See on sellega seletatav, et neil on halb ühendus ja nemad ei saa oma saadusi õigel ajal ja paraja hinnaga turule toimetada. Kui nad seda teevad, siis halwa ühenduse tõttu on jälle sunnitud odawalt oma kaupa käest ära andma, ja teisest küljest, kõik tarbeained, mis nad endale muretsewad ja ostawad, need tulewad neil kallimad maksma. Niisugust maanurka, mis kaugele turust, saab kergesti kahekülgself eksploateeritud: ühest küljest peab tema odawamalt oma aineid ära müüma ja teisest küljest — teisi aineid kallimalt sisse ostma; tagajärg on see, et need kodanikud ajajooksul häwinewad. Mina loodan, et meie Eesti wabariik ei tahaks mitte seda näha, et Saaremaa täiesti saaks häwitatud! Praeguse ühenduse korralduste järele võib oletada, et ei ole Saaremaa parema ühenduse loomiseks suuremat midagi ära tehtud. Enne, Wene aegu, oli saarte wahel ühendus juba parem. Siis oli rohkem läbikäimist ja meil olid ka turuseisukorrad paremad, oli võimalik kehawel maapidajatel oma wäheseid saaduste ülejääke turule toimetada ja nende eest wäärilist tasu saada. Nüüd, meie Eesti riigi rajamise järele, on Saaremaa turuseisukord hoopis teiseks muutunud. Waremalt oli saarlaste turg peajasjalikult Riias, aga nüüd ei ole meil Riiaga turuühendust ja meie ei saa Riiga oma kaupu saata. Nüüd on meil peajasjalikult turg Tallinnas, ja kui meie peaksime oma kaupu praeguse halwa ühenduse juures Tallinna turule tooma, siis tulewad nad meile ikka wäga odawad maksma, ja selle järeldus on, et see halb ühendus võib niisugust mõju awal dada, et Saaremaa maapidajate edasielamine saab täiesti raskeks muudetud. Täna wu aasta on seisukord sarnane, tihti kirjutakse sealt siia, et neil Saaremaal on seemnewilja müüa, kuna mannermaal on seemnewilja puudus, aga siin puudub korralik ühendus, ja meie ei saa seda seemnewilja Saaremaalt kuidagi kätte. Saaremaa majapidajatel on rahapuudus; nad tahawad wiljanatukest ära müüa, et oma maksusid ära õiendada, aga ei saa ühte ega teist teha. (M. J u h k a m, tõer.: Niisugusi asju on mujal ka.) Nüüd selle tagajärjel kannatab Saaremaa põllumajapidaja raskesti ja nad ei näe siin mingisugust pääseteed. Mina arwan, et seda wäärnähtust peaks kuidagi katsuma kõrwaldada, et mingisugust pare-

mat ühendust luua. Praegu ei ole Saaremaaga ühendust. Nüüd on Kuressaares mõned tähtsamad toiduained niiwõrd hinnas tõusnud, näiteks suhkru eest wõtawad kaupmehed 40—50 marka naelast, kellel seda weel järel on. (W a h e l h ü ü e: See on marodöörimine!) Jah, see on küll marodöörimine, aga need marodöörid kasutawad seda halba ühendust oma kasuks ära. Mina arwan, et see ei peaks walitsuse soow olema, et niisugused asjad wõiksid ka edaspidi korduda. Sennine ühendus, mis on saarte wahel Eesti riigi aegu olnud, oli algusel wäga nõrk, kuid läinud aastal kujunes ta paremaks. Saaremaa ühendust peetakse ainult rohkem sel ajal, kui palju reisijaid, suwisel ajal, aga juba sügisel, kewadel ja talwel kaob tema täiesti ära. Ainukene siht on ikka senni olnud ühendust saartega sel ajal pidada, kui ta ennast ära tasub wõi kasu annab, aga kui ta hakkab kahju andma, kui enam niipalju reisijaid ei ole, siis ta otseteed ära jäetakse. See ei ole aga mitte õige seisukoht. Saaremaa elanikkudel oli soow, endist ühendust Riiaga tagasi saada, kus nende muistne turg oli, ja laewasõiduamet tuli sellele wastu, aga mitte nii, nagu Saaremaa elanikud seda soowisid. Kuressaare linnawalitsuse poolt oli esitatud niisugune soowiawaldus, et Riiaga ühendust pidada alguses üks kord kuus, wõi tarwiduse järele kaks korda. Kuid laewasõiduamet hakkas iga nädal laewa tühjalt Riiga saatma. See andis muidugi laewasõidumetile kahju, ja nüüd heidetakse tagant järele ette, et Riia reiseid ei ole tarwilikud, sest need ei tasu ennast ära. Kui meil luuakse parem ühendus Tallinnaga, siis wõime meie ehk omale siit turgu leida, ja wõiksime siis Riias eemale jääda, aga sennini on waadatud ikka Riia poole, kus meie endine turg oli ja loodetakse, et meie sealt parem turu leiame. Meil Saaremaal peaaegu mingisugust turgu ei ole ja oleme sunnitud seda endale wäljastpoolt otsima.

Nüüd selle riikliku ühenduse pidamise alal Saaremaa ja mannermaa wahel, tulewad sagedasti mitmesugused wäärnähtused ette, ja saab reisijatega teinekord wäga halwasti ümber käidud. Kui „Ristna“ läinud suwel ühendust pidas saarte ja mannermaa wahel, siis peab seda küll tähendama, et see ühendus oli niisugune, mis wäga halwa mulje järele jättis. „Ristna“ peal oli ööd läbi joomine

ja lärmitegemine. Kainel isikul seal juba rahu ei olnud. Tema oli kujunenud mingisuguseks „ujuwaks kõrtsiks“. Kui selle tõttu siis reisijad hakkasid „Ristna“st eemale hoidma, ja katsusid „Eestimaa“ga sõita, siis oli see arusaadaw, sest nad ei wõinud ju niisuguse laewa peal sõita, kus korratu olek walitses. Niisugused wäärnähtused peaksid laewade pealt kõrwaldatud saama, et nemad mitte ei kujuneks kõrtsideks. (L. Johanson, sd.: Põllumeeste ühismaja peaks ka parem olema.) No jah, aga see ei puutu ometi laewadesse.

Niisama tuldakse wäga jultunult wastu Saaremaa reisirijatele isegi siin mannermaal, Haapsalus. Seal hakkab juba suurmaa lõppema ja seal hakkab Saaremaa reisirijate wastu, isegi ametnikkude poolt, hoopis teistsugune ülesastumine nähtawale tulema. Siin oli läinud sügisel niisugune juhus; enne jõulut sõitsid mannermaalt wiimase laewaga Saaremaale hulk sõdurid ja ka teisi reisijaid, kokku üle 300 inimese. Haapasalus mahutati meid kõiki kahte kolmanda klassi wagunisse, mis inimesi puupüsti täis sai, ainult mõned sõitsid ka teises klassis. Kolmandas klassis ei olnud enam isegi wõimalust seismiseks, õhk oli hirmus raske, ja sellepärast läksin mina jaamaülemale juurde ja palusin, et tema meie rongile weel laseks üks wõi kaks wagunit lisaks juurde haakida, muidu on meil wõimatu raske Rohukülla sõita. Jaamaülem aga wastas mulle, „et see on saarlastele hea küll, nemad wõiwad seda wälja kannatada“. Sellest on näha, et see saarlane nagu ei olekski üheõiguslik kodanik meie Eesti riigis. Peale selle, minnes laewa peale, oli jällegi niisugune asi, et õo ajal ruumipuudus täielik; laew on niiwõrd korratu, et ei ole inimestel kohta kuskil olla, kõik seinääred ja kohad on lamajaid täis, kujutage omale ette, missugune oli nende olek talwe õo ajal seal lageda taewa all? Nii tuldakse tõesti meile saarlastele selle ühenduse pidamise juures wäga hoolimatult wastu. Mina nõuan, et siin walitsus rohkem tähelpanu selle peale pööraks, sest ilma parema ühenduseta on Saaremaa elanikkude olukorra parandamine pea täiesti wõimatu. Ühendus on see, mis meil täielise elu sisse toob, samuti edendab ta meie põllumajapidamist kui ka teisi alasid. Ilma ühenduseta ei saa mingisugust tööstust targata, kõik on nagu poolunes. Walitsus peaks parema ühenduse eest rohkem hoolt kandma.

Kui meie edasi waatame Saaremaa sadamate seisukorda, siis on nendest mõned enam-wähem rahuloldawad, aga on näiteks Roomassaare sadam, mis on Kuressaare lähedal ja omal ajal Wene riigi poolt ehitatud, nii nõrgaks jäänud, et torm hakkas juba läinud sügisel tammi lõhkuma. Siin tuleks walitsusel seda asjaolu tähele panna ja waadata, kuidas uue sadama ehitamisega lugu on. Sama lugu on praegu Kihelkonnal, kus mingisugust sadamat ei ole, ja kus reisijad ning kaubad paatides laewalt maale ja niisama laewale asetatakse. Waikse ilmaga on see kuidagi wõimalik, kuid tuulise ja tormise ilmaga see suurt lõbu ei sünnita: rikub kaupsid, kastab ka reisijaid. Sellega ei ole sadamate seisukord mitte kõige parem ja ainult mitmekordse selle peale näitamise järele on eelarwe-komisjon wastu wõtnud teatawa summa Triigi sadama ehituse peale. See on omajagu tarwilik, aga sellega ei ole weel teiste sadamate küsimus lahendatud. Tulewikus on tarwilik ka Kihelkonda sadam ehitada. On tarwis ettevalmistuse töid tegema hakata Roomassaare wõi jälle Tori sadama ehitamiseks, mis on Kuressaare linna juures. Muidugi mõista, meil tuleb peaasjalikult ikkagi wälja tüürida praegu parema ühenduse pidamise alal, nii et see saaks laewadega sündima. Ma arwan, et raudteed Saaremaale niipea ei saa, olgugi, et omal ajal sellekohane otusus wastu wõeti ja selleks ka teatawad summad määrati, kuid see ettewõte jäi surnuks. Ta pidigi ka jääma, sest seal oli tema ülewälpidamiseks isemoodi korraldus ette nähtud. Mannermaal peab riik raudteed ülewäl, aga Saaremaal taheti seda raudtee ülewälpidamist omawalitsuste peale panna!? Omawalitsused ei suuda, muidugi mõista, raudteed ülewäl pidada, pealegi uut ehitama hakata ja sellepärast wist sellest niipea midagi wälja ei tule, ja riik on wiimasel ajal tähelpanu pööranud mõne teise uue raudtee ehitamise peale. Praegu tahetakse ehitada mingisugust suurt transiiditeed Pärnu peale, mis on muidugi suurema tähtsusega kui Saaremaa raudtee ja seda katsutakse kõigepealt ehitada. Aga selle juures ma pean tähendama, et tulewikus Saaremaal ka raudtee tarwilik on. Kui meil seda raudteed ei ole, ei saa ka rahwamajandus edeneda, sest et 70—80 wersta wiisi hobustega maha sõita wõi kraami wedada siia wõi sinna sadamasse, see on täiesti kurb nähtus.

Sellepärast tuleks ka see küsimus järjekorras üles võtta, et lähemal ajal Saaremaale raudtee saaks ehitatud. Seda ühenduse asja mannermaa ja saarte vahel panen ma uuele teedeministrile tõsiselt südame peale, et ta veel sel aastal võtaks selle küsimuse ette ja katsuks meil tõesti parema ühenduse luua, kui see senni on olnud.

O. Gustawson (is.): Ma pooldan täiesti Riigikogu liigete Luur'i, Uibopuu ja Liigand'i väidet, et meie raudteelaste ja postiteenijate palgad on äärmiselt madalad. Millega ma aga leppida ei saa, on see wiis, kuidas rkl. Liigand palgakõrgendust tahab läbi wiia. Rkl. Liigand'i ettepaneku järele tuleks palka kõrgendada ainult õige kitsale raudteelaste personaalile. Suurem hulk teedeministeeriumi ametnikkudest ja teenijatest peaksid edaspidigi leppima sama palgaga, nagu nad siamaani on saanud. Selle ettepaneku kohta ei saa isegi mitte öelda, et ta on poolik, vaid ta on vähem veel kui poolik. Ma kardan, et selle ettepaneku wastuwõtmine palkade küsimuse rewideerimist ei kiirusta, vaid vastuoksi, isegi pikendab. Palgad on üksteisega võrreldlikult kooskõlas. On iseenesest mõistetaw, et palgaredeli ühtlust säästes, ühe palgateenija palga kõrgendamisel, sedasama peab tehtama teistegi palkadega. Palgakõrgendamise üldtarwe torkab eriti silma teedeministeeriumis. Siin ei saa tegemata jätta tõsiseid etteheiteid teedeministeeriumile, kes eestkätt tõttab kasutama praegust majanduslikku rasket aega selleks, et teenijaskonna ja ametnikkude palka madalal hoida ja töötingimusi üldiselt halwendada. Selle peale vaatamata, et palgad äärmiselt madalad ja töötingimused väga wiltsad, näeme meie, et ometi sunnib kibe tööpuudus teenijaid ning ametnikka kord hangitud kohast kramplikult kinni hoidma. Teedeministeerium aga, kasutades üldist tööpuudust, näitab ilma pikema jututa ust igale ametnikule ja teenijale, kes julgeb piuksatada halbade palgatingimustest. See õhkkond, milles praegu eriti alamail teenijail tuleb teenida teedeministeeriumile alluwais asutustes, on kõike muud kui inimlik.

Rääkimata sellest, et palgad madalad, on ka elukorterid äärmiselt wiltsad. Raudteel on terve rida riigiteenijaid, kellel korteriks ei midagi muud, kui ainult relsidest mahakangutatud wagunid.

Tamsalus näiteks on kaks raudteelaste perekonda, kes juba pikemat aega poolmädanenud wagunis peawad elama. Madalad palgad, wiltsad korterid — see on, mida osatakse raudteelastele pakkuda. Lähewad aga raudteeteenijad palgakõrgendust wõi wäljateenitud palga korraldusse maksmist nõudma, siis ähwardatakse neid lahtilaskmisega.

Omal ajal esitas meie rühm arupärimise Wabariigi Walitsusele warustusosakonna weduriwarustajate saamatajäänud raha kohta. Teatud osas sai meie arupärimine rahuldatud, teatud osas aga mitte. Sellejuures aga asus töö-koolekandeministeerium seisukohale, et teenijate nõuded täies ulatuses õigustatud. Selle peale vaatamata otsiti warustusosakonnas nagu tulega taga neid, kes olid julgenud sarnase küsimuse Riigikoguni wiia. Ma arwan, et sarnased surweawaldused lubamatud meie demokraatlikus riigis, kus kindlustatud peaks olema õigus igal riigiteenijal ja ametnikul igal ajal pöörduda wõida Riigikogu poole, et otsida rohtu oma ohu wastu. Ma rõhutan veel kord: raudteewalitsus peab kinni sellest põhimõttest, et tuleb walitseda karmi käega. Teedeministeeriumi suuremad ja wägewamad ei oska nähtawasti waadata alama ametniku, kui inimese, waid kui teatud mehhanismi peale.

Riigikogu liige Uibopuu nimetas eile siin, kuidas tänapäew otse wõimatu on alamal teenijal minna ülemuse juurde isegi seletust paluma. Siis sünnib emba kumba: kas wisatakse alamteenija ilma pikema jututa uksest wälja, wõi ähwardatakse teda lahti lasta.

Ma tooksin ainult ühe näite, kui kaugele meie kõrgemad ametnikud raudteedel wõiwad minna oma hoolimatuses. Hiljuti oli pealtnägijail juhuse tähele panna järgmist: kitsarööpalise Wiljandi jaoskonna kontrolöör oli oma haige naise ja lapse paigutanud ühte wagunisse. Hommikul oli sadamajaama ülem selleks luba andnud. Öhtul enne ärasõitu aga tuli raudteeülem raudtee waksali — wist härra Kirsipuu, kui ma ei eksi — ja laskis politsei abiga haige naise ühes lapsega wagunist wälja tõsta, sõimates kontrolööri hulga rahwa ees joobnuks, kuna aga rahwas tunnistas, et kontrolöör täiesti kaine olnud ning ähwardades teda wastutusele wõtmisega. Kontrolööri protestid jäeti tähele panemata ja wagun anti härra Lesment'ile tarwitada. Kui tete arwate, et raudteewalitsus selle intsi-

tendi eest jaamaülemale noomituse tegi, siis eksite. Noomitus tehti küll, aga mitte Kirsipuu'le, waid — kontrolöörile. Nüüd on pealegi kuulda, et see kontrolöör tahetawat ametist lahti lasta. Kui suuremad ninad raudteelaste seast enestele sarnaseid asju awalikult lubada wõiwad, siis näitab see, millised „peenod kombod“ seal walitsemas.

Üldse armastab ülemus end alamate ametnikkude suhtes liig kõrgilt maksuma panna. (J. Holberg: põl.: See on ta kohus!) Ja, ja, teinekord aga minnakse eriti selles kohusetäitmises igast piirist üle. On pealegi awalik saladus, et postitelegraafi peawalitsuses ülemus ennast maksuma panna tahtes nõnda kaugele läheb, et püütakse teenijaskonnale partei-poliitilist meelsust peale suruda. On teateid, et siin awaldatakse surwet, suunas — tõmmata kõik ametnikud rahvuslik-wabameelsesse parteisse. Seda ei tehta mitte otsekohe, .. (E. Weberman, rhws.: See on wale!) ... aga on kindel, seda enam aga telgitaguste wõtete kaudu. Ametnikud seatakse dilemmi ette: kas astuda tähendatud parteisse wõi olla apoliitiline. (E. Weberman, rhws.: Wale!) Jah, härra Weberman, kerge on öelda koha pealt „wale“, kuid (Juhataja J. Tõnison helistab.) ... tõsiasja see ümber ei lükka. Teedeminister teeks hästi, kui ta tuleks ja kategooriliselt ütleks, et see nii ei ole. (O. Liigand, rhw.: On olemas dokumendid selle kohta.) Härra Liigand ütleb, et dokumendid selle kohta olemas on. Mina aga leian, et kui ametkonna ülemus oma kohta kasutab selleks, et talle alluwaid ametnikka sundida astuma teatud poliitilisesse parteisse, siis on see enam wale sarnane kohustetäitmine, mida härra Holberg toonitas. Meil peab maksuma waba poliitiline ilmawaade, (Wahelhüüe põllumeeste keskelt: Õige!) ühtegi ametnikku ei tohi sundida ühte wõi teise parteisse astuma. Kui seda siiski tehakse, siis tuleb sellele punn ette pista — siit saadik ja mitte enam. (Wahelhüüe põllumeeste keskelt: Õige!)

Ma nimetasin, kuidas teedeministeriumi wäiksematele ametnikkudele ei makseta isegi mitte nende auga teenitud ületunni rahasid wälja, kuidas tõrgutakse maksmast perekonna-abirahasid ning teisi lisapalkasid. Siin tahetakse liialt kokku hoida. Samal ajal aga kõneldakse ühest kõrgemast ametikandjast — endisest mi-

nistrist, et temale olla maksetud perekonna-abiraha tütre eest, kelle wanadus olla eksikombel faktilise 18-ne aasta asemele 8-sa aastane wõetud. (Wahelhüüe keskelt: Kas see on posti peawalitsuses?) See ei käi mitte posti peawalitsuse kohta, waid teedeministeriumi keskasutuse kohta. Ma rõhutan, wõib olla, on siin tegemist eksitusega. Iseloomustaw on aga see, et sarnased eksitused juhtuwad härrade juures, kes ministeriumi eesotsas seisawad.

Üleolek ja waenujalal seismine ei maksa mitte ükski alamate ametnikkude, waid ka publiku kohta. Raudteedel, eriti aga kitsarööpalisel, ei saa teie kunagi lahti tundest, teie ei ole mitte raudteed wajak kodanik, kes sõidumõnusus (J. Holberg, põl.: Kontragent!) ... kinni on maksnud, waid teie olete üks waene armetu inimene, keda raudteewalitsus armupooldest oma raudteel edasi wiib. Ei maksa kõneleda sellest, et wagunid lõhkiminemiseni sõitjaid täis kiilutud ja kuidas müüakse pileteid, kolm wõi neli korda rohkem, kui seda ruum lubab, ning kuidas teinekord 3. klassi piletiga tuleb sõita härja- wõi wasikawagunis. Wagunites, iseäranis kitsarööpalisel raudteel, walitseb mustus, mis teinekord päris südame sandiks ajab. Talwel wõite 15—20° külmaga sõita wagunites, milliseid wae-waks ei wõeta isegi kütta. Tuleb kolm kunni neli korda peale käia ja sellejuures jämedusi kuulata, enne kui hakatakse wagunid kütma. (J. Holberg, põl.: Minesta kas wõi palawuse kätte ära! — J. Tiks, is.: Iseäranis siis, kui pingi all sõita tuleb!) Mina arwan, et raudtee peaks olema mitte selleks, et kodaniku käest hästi palju wälja pressida, waid selleks, et wõimaldada korralikku ja mõnust edasipääsu kodanikkudele. Ma saan nii nende härrade wahelhüüetest aru, et nad leiawad, nagu peaks see nõnda just olema. Kuid mina arwan, et need härrad oma rõhuwas enamuses poolehoidu teps mitte ei leia. (J. Soots, põl.: Mis see „teps“ tähendab?) Lisaks weel wäike üksikasi. Meil on jaamades II-se klassi ooteruumid, milliste ukсед aga tihtipeale ikka kinni seisawad. Kui jaamaülemale käest küsida, miks reisijaid sinna ei lasta, siis wastatakse: Meil teise klassi sõitjaid ei ole, ega mele ei saa ometi III-da klassi inimesi II klassi ooteruumi sisse lasta. (J. Holberg,

põl.: Pange silt rinde peale, et olete II-se klassi sõitja!) Wõi kui teie pöörate mõne muu küsimusega nende punasemütsiliste härrade poole, siis on teinekord päris karta, et wastutulematuses ja upsakuses teil nina peast ära ei hammustata. Ma arwan, et need härrad on reisijate, mitte reisijad nende jaoks.

Lõpuks weel üks iseloomulik pärl, kuidas meil ametasutused armastawad kodanikkude peale waadata, — uus kwiitungite andmise kord meie postkontoritest. Teatawasti wõttis Riigikogu wastu seaduseelnõu arwepidamise lihtsustamise kohta postiasutustes. Sellejuures oli Riigikogu üldkommisjonil arwamine, et on enneaegne teedeministeeriumi inspektori härra Jallajas'e kawatus — postikwiitungite kirjutamist publiku hooleks jätta. Kõik leidsid, et meie inimestest, eriti maal, paljud kirjaoskamatud on ega kwiitungi kirjutamisega ise hakkama ei saa. Kwiitungi andmises aga pandi siiski maksma uus kord, millest teada oli, et Riigikogu enamus seda heaks ei kiida. Ja kui nüüd küsite, palju siin selle läbi aega on kokku hoitud, siis wõib öelda, et peaaegu ei vähematki. Kui postiametnik enne ise kwiitungi kirjutab, siis wiidab ta nüüd selle täiendawa täitmisega sama palju aega. (W a h e l h ü e p a r e m a l t p o o l t.) Seaduses eneses ei ole seda mitte fikseeritud, härra noor jurist Holberg.

Edasi lubatagu weel üks märkus teha postiwalitsuse arwel. Ei ole saladus, et meil postiwalitsuses walitseb kirjade osaline tsenseerimine. Mis otstarbel ja kelle pealekäämisel seda tehakse, selle kohta ei ole mul teateid. Et aga postipeawalitsuses teinekord kirjad kaduma lähewad, on teada. Mul on andmed, kuidas üks kodanik käis postipeawalitsuses ja wälja nõudis kirja, mis oli adresseeritud Ameerikasse, postkontoris aga lahti wõetud, nähtawasti selleks, et seda tsenseerida. Meil maksab põhiseaduse järele korrespondentsi puutumatus. Kui siin erandeid tahetakse teha, siis antagu wälja eriseadus, millistel juhtumistel seda lubada wõib. Praegu aga ei tohi tungida tuhima kodanikkude korrespondentsi. (E. Weberman, rhsw.: See on lubamatu.) Seesama häda on telefoniga. Ei ole kellegile saladus, et näiteks meie rühma liikmete telefonikõnesid pealt kuulatakse. Sünnib päris lihtsalt — olete weidi aega kõnelenud, siis wõite warsti märgata, et kuskile kõrwalühendus an-

takse ja teid pealt kuulama hakatakse. (J. Wain, sd.: Seda wõib eelarwe-kommisjonis arutada.) Mina ei tea, kelle huwides ja mis otstarbel see sünnib. Ma aga rõhutan, et meie arwates sarnane segamine telefonikõnelejate eraasjadesse lubamatu on. (J. Piiskar, is.: Isegi siis kuulatakse, kui sa walitsusasutusega kõneled.)

Edasi lubatagu lühidalt puudutada üht küsimust, mille üle täna ja ka eile juba on räägitud. See on sõda kahe Tallinna kroonu wahel. Seda sõda juhiwad postitelegraafi inspektor härra Jallajas ühelt poolt ja postipeawalitsuse ülem härra Rikand teiselt poolt. On juba näidatud, kuidas inspektorite õnnetu instituut oma halwa korraldusega on saanud komistukiwiks postipeawalitsuse tegewuses. Siin on loodud kaks ühesuguse wõimkonnaga paralleel-asutust teineteise kõrwale. Mõlemad katsuwad maksma panna oma korraldused, mis tihtipeale käiwad üksteisele risti wastu. Wõib olla, et inspektorite instituut tarwilik on. Minu arusaamise järele tuleb aga asja lahendada nii, et kummagi wõimupiirile määratakse kindlad piirid. Antud juhtnõrides seda tehtud ei ole. Ja siit see otse uskumatu sumbur, see lubamatu kaksikwalitsus, mis läinud aasta kestes posti-telegraafi peawalitsuses on aset leidnud. Ei ole kellegi saladus, et härra Jallajas'e algatusel ja ettepanekul on tehtud mõndagi, mis käib risti wastu postipeawalitsuse korraldustele. (K. Ipsberg, põl.: Kas minister allub peawalitsusele wõi peawalitsus ministrile?) Härra Ipsberg, Teie tunnete seda asja muidugi paremini, sest Teie südamele on see väga lähedal. Aga nii palju tunnen minagi, et kui teie teatud korralduse teete, siis iseenesest mõistetawalt mitte mööda minnes asjaomasest peawalitsusest.

Edasi, on korraldatud sama inspektori eestwõttel rewideerimisi, millistest ei arwata tarwilikuks osa wõtma kutsuda wastawa ametkonna esitajat. Antakse seletusi, mis risti wastu käiwad makswatele seadustele täitsa ja ka terwele mõistusele.

Edasi ähwardatakse tühistada postipeawalitsuse korraldusi. Mis see meile näitab? Aga seda, et praegu maksew korraldus, kus kaks ühesuguse ulatusega wõimu kõrwuti tegutsemas, kuskile ei kolba. Ja tagajärg? Tagajärg on see, et on jõutud nende kahe kroonu wahel

wälja nugade peale. Ma ei taha hakata kaitsema ei üht ega teist poolt. See ei ole minu ülesanne. Aga millest waikida ei saa, siis sellest, et selles omawahelises maadluses kiputakse liiga tegema ühelt poolt kodanikkudele ja teiselt poolt ametnikkudele ja teenijatele. Selle wastu loeme meie oma kohuseks häält tõsta.

Kui inspektor Jallajas oma oskuse näitamise tahtmises nii kaugele läheb, et ta hakkab otse risti wastu töötama posti tegewusele, kukub kitsendama telefoni tarwitamist, — siis arwame meie, et siin ei saa mitte enam wait olla. Peaks olema iseenesest mõistetaw see, et postiasutused peawad olema rahwale kättesaadawad, samuti ka telefon. Minu arwates on see aksioom ja eriti peaks see aksioom olema arusaadaw posti-telegraafitelefoni inspektorile, härra Jallajas'ele. Ometi näeme meie aga, kuidas see härra terve aasta keses on katsunud arendada posti korraldust risti wastupidiselt. Wõtke kõigepealt näiteks postiasutuste lahtiolemisaja kohta käiwad kurikuulsad korraldusmäärused, mis maksuma pandi 1. jaanuarist s. a. Mina usun, et terwel wabariigi territooriumil ei leidu ühtki, kes tuleks ja ütleks, et need on otstarbekohased. Linnadest, alewitest ja mujalt tulewad protestid, millistes imestatakse, et sarnane korraldus on üldse wõidud maksuma panna teedeministri allkirjaga. Veel imelikum on see, et see korraldus on maksuma pandud, waatamata postipeawalitsuse wastuseletuste peale, millistes toonitati, et maksumapandud ajamäärad postiasutuste kättesaamise wõimatuks teewad. Ja kui härra Ipsberg leidis: see olla inimlik ja arusaadaw, et kes teeb, see eksib, siis on ometi selge, et isegi sellelt seisukohalt niisugune eksitus lubamatu on. Siin tahetakse hulga kodanikkude huwid ohwriks tuua üheainsa härra auahnusele, kes soowib näidata, et temal väga palju töötahtmist on. (J. Holberg, põl.: Riigi huwides tuleb kokku hoida!) Seda küll — tuleb kokku hoida. Aga kokkuhoidmiselgi peab oma piir olema. Siin aga tehakse kokkuhoidmisest rumalus. Nii lihtne see asi ei ole ju postiasutuste lahtiolemise aeg piirata 6½ tunniga ja telefoni kõnetaksid kõrgendada mitmekordselt — ning suured summad riigiraha ongi kokku hoitud. Wõtke kõigepealt püüe — iga hinna eest tuleb katsuda läbi wiia telefonitaksid kõrgendus põhjendusel: telefon olla meil tarwitajale liig odaw, ja et riik pidawat talle palju

juurde maksuma. Telefonimaksu tõstmisel olla härra Jallajas'e seletuse järele 40.000.000.— puhaskasu oodata üheainsa aasta jooksul. Ei ole aga mingisugust konkreetset alust 40.000.000.— suuruse puhaskasu põhjendamiseks. Aga mikspärast siis leppida ainult 40.000.000? Mikspärast mitte tõsta telefonitaksid sajakordseks, et saada 400.000.000 wõi weel rohkem puhaskasu, tehes postipeawalitsuse otse kullaallikaks. Aga nii lihtne ja lapsikult lahendataw ei ole see küsimus siiski mitte. Taksid tõstmine on kahe teraga mõõk. Ühelt poolt teeb see üksiku kõnelemiskorra pealt küll rohkem sisse, teiselt poolt piirab taksikõrgendus aga telefonitarwitajate arwu. Ei ole päris wõimatu seegi, et kõrgete taksid tõttu telefonitarwitajate arw langeb selle wõrra, et ei saada mitte puhaskasu, waid puhaskahju, wõrreldes endisega.

Edasi tahetakse samal teel wõidelda kõnede liigrohkuse wastu. Mina küll oma lihtsa mõistusega sellest aru ei saa, et meie isamaa suures hädaohus oleks, kui inimesed liig sagedasti telefoni tarwitawad. Härra Jallajas leiab aga, et isamaa on hädaohus. Aga ma küsiksin: milleks siis telefon õieti on, kui mitte selleks, et wõimaldada rääkimist, et hõl bustada läbikäimist inimeste wahel. Kui meie aga asumē seisukohal, et telefon on kurjus, — noh, siis tõmmame sellele kurjusele kriipsu peale, sulume kõik telefoniijaamad, ja kurjusel on lõpp. Mina arwan aga, et meie kodanikud ja ka Riigikogu ei waata telefonitarwitamise kui kurjuse peale, waid ühe väga tarwiliku asja peale, mis kodanikkudele wõimalikult kättesaadaw olgu. Kuid härra Jallajas ütleb oma seletuses teedeministrile: „Kõnede arwu piirata kõnemaksu tõstmise arwel, mis otsekohe läbiwiidaw on, ja mida, kui mitte nüüd, siis sügisel tingimata teha tuleb.“ Küsimus on päris selge: et teeme nii, küll siis kurjus iseenesest kaob. Wõib olla, oleks isegi parem, kui meie ukseid üldse kinni paneksime. Härra Jallajas'ele on selge: tõstke taksid, ja kasu on käega katsutaw. Tema rehkendab punkti pealt wälja, et sel teel wõib teha kümne aastaga 400.000.000 marka puhast, mis tulla ära kasutada telefoniwõrgu wäljaarendamiseks. Aga milleks seda siis arendada, kui ta üldse tarwilik ei ole.

Edasi tuleme meie küsimuse teise külje juurde. Ühelt poolt peawad kannatama kodanikud, teiselt poolt aga tele-

foniteenijad ja teised ametnikud. Härra Jallajas arwab, et tema Ameerika üles leidnud on sellega, kui ta ütleb: tasu peab saama tehtud töö, aga mitte ära- viidetud aja eest. See on pealähtekoht, millest härra Jallajas välja läheb, ja see pealähtekoht peab wiljastuma sel teel, et härra Jallajas välja töötab töönormid. Nendest on juba räägitud pikalt-laialt.

Ma ei tahaks nende juures suuremat peatuda. Tahaksin waid tähendada, et härra Jallajas'e poolt wäljatöötatud töönormid pealtnäha wäga ilusad asjad on. Wälja minnes neist normidest, mis nähtawasti kantseleilaua taga lakke waadates tehtud, tuleb härra Jallajas otse imekspanemisewäärilistele järeldustele. Kahjuks ei luba aeg kõigi tema järelduste juures peatuda. Ma nopiksin välja ainult mõned iseloomustawamad. Leitakse kõigepealt, et tööjõud peab igalpool ühte wiisi olema proportsionaalne tööle ja postiasutuste lahtiolemisaeg samuti. Sellest teoreetilisest lähtekohast välja minnes leiab härra Jallajas: asugu postkontor linnas wõi maal, rahwarikkas wõi rahwaahtras kohas, ühepalju tööüksusi tuleb igalpool sooritada teatud aja kestes. Sellepärast ei olla mingit tarwet muuta tema endist korraldust, waid tulla tagasi minna endise 6½ tunni lahtioleku aja juurde. Nii jumalikult lihtsaks kujuneb asi: maainimesed, kel posti peal asja ajada, koguwad kõik teatud tunniks sappa, ja siis tehakse lahti ukсед, ning töö läheb ühe waluga kunni postiasutuse sulgumiseni. Ei pausi ega seisakut minutitki.

Teiseks näitab see härra, kuidas nii lõpmata lihtne on reguleerida ületunnitoid. Härra Jallajas leiab, et tema südilt kaitseb posti, telegraafi, telefoniteenijate huwisid, kui tema ületunnitööde võimaldamise kaudu tahab nende palka tõsta. Kui aga seda töötawat tõstmist lähemalt waadata, siis ei saa muud kui imestada seda julgust, et üldse wõidakse sarnaste lapsikustega tulla. See härra arwab, et wõib panna postkontori ametnikka telefoni juurde deshuuri 4 tunniks ületunnitööle, makstes neile selle eest — mis teie arwate, kui palju? — mitte rohkem ega vähem, kui 20 marka päewas, see on à 5 marka tunnis. Kusjuures tal pealegi veel julgust jätkub öelda: selle korralduse kaudu wõiwat ametnik ilusa lisatasu teenida, — terwelt 600 marka kuus. (E. Weberman, rhws.: See on 5 marka tunnis!) Ma rõhutan veel kord: peab mitte millestki hoolima,

peab seaduste peale wilistama, peab inimest hindama mitte kui inimest, waid kui masinat, kui töölooma, et sarnaste jaburdustega awalikult välja tulla. Jumal tänatud, maksawad meil siiski ületunnitatu kohta teistsugused seadused ja määrused. On päris selge: kui tahetakse inimesi sundida 1½ kordselt päewas töötama 600-margalise lisatasu eest, siis jääwad postiasutused ametnikkudest tühjaks. Ühtlasi leiab härra Jallajas, et selle lisatöö wõiwat ära teha, kui mitte ametnik ise, siis tema naine wõi lapsed, et saada wiisakat sissetulekut — 600 marka kuus. Ja selle kõige juures uhkustab nimetatud härra: tema olla see ainukene, kes postiteenijate ja -ametnikkude huwisid kaitseb. (Teedeminister K. Kark: Ühe rea toote ette ja teised jätate salajasse!) Olge lahke, härra minister, ma tsiteerin wastawa koha sellest kirjast, mis Teie adresseeritud, kannatage ainult natukene: „Selle töö eest wõib 20 marka päewas wõi 600 marka kuus teenida.“ Nii seisab must walge peal. (Teedeminister K. Kark: Loete ühe rea ette ja eest ning tagantpoolt jätate lugemata.) Härra Jallajas'e käesolew waimusünnitus on liig pikk selleks, et seda siin terwena ette kanda. Et neid, otse wõimatuid, oletusi tõestada, saadakse hakkama andmetega, — ma tarwitan härra wälisministri iseloomustust, — mis esialgselt küll kontroleerimata tohiks olla. Kõigepealt seatakse üles wäide, et nende wõimatute töönormide puhul tehtud kalkulatsiooni tagajärjel olla wõimalik olnud teedeministeriumi tänawuaastases eelarwes suuri kokkuhoidmisi teha ning koosseise kokku tõmmata. (K. Ipsberg, põl.: Tõsi!) Härra Ipsberg, Teie hakkasite ju koosseise kokku seadma, kui ma ei eksi, wist juunikuus. Need normid aga töötas härra Jallajas välja oktoobrikuus. Teie ei saanud ometi mitte prohwet olla ega juunis aluseks wõtta neid norme, mis alles oktoobrikuus välja töötati, Teie, härra Ipsberg, olete küll tark mees, ning Teist jätkub küll „Atlantadesse“, küll „Silwadesse“, küll mujale, aga nii suur geenius Teiegi ei ole, et kewadsuwel sügisel wäljatöötatawaid töönorme ette näha wõiksite.

Mitu korda rõhutatatakse selles enese kiidu kirjas, kuidas otse uskumata kombel olla kokkuhoidmist saawutatud. Sellejuures teawad härrad Jallajas ja Ipsberg

wäga hästi, et terwe see näiline kokkuhoidmine ei olnud suuremalt osalt mitte midagi muud, kui puhtraamatupidamislik wigur. Kui teie kannate korralisest eelarwest summad erakorralisesse, siis ei ole see ometi mingisugune kokkuhoidmine, waid lihtsalt eelarwesummade ülekandmine ühest kohast teise. (J. Uibopuu, rhsw.: See on prillide sissehõõrumine.) Suurem osa teie näilistest kärpimistest, see on nagu härra Uibopuu wäga õieti tähendas, tõepoolest ainult prillide sissehõõrumine. Riigikogu ja kodanikud aga wõtku see prillide sissehõõrumine kui mingi ilmutus ülewalt.

Milliste andmetega üldse opereeritakse tähendatud märgukirjas, selleks weel paar näidet postkontorite kohta käiwatest andmetest. Kõigepealt Loksa postkontor. Selle postkontori ametnikkude arwu kohta toob inspektor Jallajas andmed, mis tõele ei wasta, opereerib ametlikus kirjas teadlikult waleandmetega. Ma arwan, et sarnase opereerimise wastu on ette nähtud kriminaalseadustikus wastawad paragrahwid, mis isegi härra Jallajas'e mõtlema peaksid panema. Samuti näidatakse samas ettekandes ametnikkude ja teenijate arw üldse märksa suurem, kui tema tegelikult kunagi on olnud. Räägitakse 3.100 postiametnikust ja -teenijast. Toodud arwu dokumentaalselt tõendamine tohiks küll härra Jallajas'egi wõimiste juures enam kui raske olla. See arw on lihtsalt laest wõetud, et aga iga hinna eest näidata, millist suurt ökonomiat wõib teha tema poolt wäljatõetatud töönormide alusel.

Mis see terwe jant meile näitab? Mitte midagi muud, kui seda, et tähendatud ametnik oma isiklikkudes huwides saab hakkama asjadega, mis tegelikus elus terawatena lõikawad suurema hulga kodanikkude lihha ja werre. Puhhteoreetilisi kalkulatsioone aluseks wõttes, tahtakse teha rewolutsiooni meie posti- ja telefonikorralduses. Kindel aga on: kui see rewolutsioon läbi wiidaks, siis sellega meie post ja telegraaf mitte midagi ei wõidaks, waid ainult kaotaksid.

Milliste wõimatusteni sarnaste teoreetiliste kalkulatsioonide kaudu wõib minna, seda näitab sama märgukirja wiimane lõige. Seal targutatakse: kui Tallinnas postiasutustes tehakse pool sellest tööst, mis tehakse üle kogu riigi, siis peab Tallinna postiasutuste kubatuur

olema vähemalt pool postiasutuste üldkubatuurist üle kogu riigi. Järelikult tuleb Tallinnas ehitada postkontor, mis oleks umbes 12½ korda suurem, kui praegu. Mina ei tea tõesti mitte, kuhu see määratu palee mahutada tahetakse. See wiimane pärl näitab eriti kujukalt, kuhu sarnaste targutustega lõpuks wälja jõutakse. Mitte kuskile mujale, kui absurdini.

Ja siit moraal: posti-telegraafi-telefoni inspektorite instituut on oma praegustel alustel läinud aasta tegewusega ennast sedawõrd selgelt reklameerinud, et siin ei saa üldse enam juttu olla sellest, kas sellel instituudil olla wõi mitte olla. Ta ise on oma surmaotsusele alla kirjutanud ja ta peab kaduma. Ma ei eksi wist palju, oletades, et praegune teedeminister wäga lähedal on seisnud otse sõdija poole seljaga ja omalt poolt kaasa aidanud õhu palawaks kütmiseks sedawõrd, et teedeministeriumi kõrgemad ametnikud hakkama saawad sellega, et kui näiteks minister eelarwe korras nõuab teatud summast, tema abi siis läheb ja heamehe poolest kõneleb, et need ja need summad tulewad rahaministeriumi eelarwe-komisjonis maha tõmmata. Seesugune nugadepealne õhkkond ei tohiks teedeministeriumis enam edasi kesta. Mina arwan, et ministeriumi kõrgemad ametnikud peaksid sama ministeriumi peawalitsuste wastu olema sedawõrd korrektsed, et nad telgitaguste wõtetega ei läheks maha kärpima neid summast, millised ministeriumi enda poolt esitatud. Muidu oleks asi enam kui halb. Iga asutus, mis isekeskis riisus, läheb hukka.

Kui nüüd härra teedeminister leiab, et tarwis on koosseisu wõtta inspektori asemele nõunik, sellejuures nähtawasti pealegi eeldades, et wahekorrad jääwad endisteks, siis on see wildak nõue. Nimi iseenesest ei muuda mitte midagi. Kui Riigikogu enamus leiab, et tulewal aastal peab pidama sama õnnetus kaksikwalitsuse joont, siis wõib tema selle ettepaneku wastu wõtta. Siis oldagu aga teadlikud selles, et endine sõda kahe kroonu wahel jätkub, mille all kodanikud kannatama peawad samuti, nagu tänawu. Kui aga selle peale vaatamata kaksikwalitsustele oma õnnistus anda tahetakse, siis tehtagu seda awasilmil.

Härra Ipsberg tuletas meelde raudtee tariife. Lubatagu minule paar märkust nendegi kohta. (W a h e l h ü e: S e d a

wõib tulude juures teha.) Jah, — seda wõib. Aga samuti kohane on sellest praegugi kõneleda. Ma ei eksi wist, kui oletan, et raudteetariifide tõstmist algatas raudteelaste ühing oma märkekirjaga palgakõrgenduse kohta, sellega tahtes ministeeriumile teed näidata, kuidas wõiks katta palgakõrgenduse tagajärjel tekkinud kulude suurendust. Ministeerium kasutas lahkesti selle näpunäite ja pani kõrgendatud tariifid maksma. Mis aga siitamaani tulemata jäänud, — on raudteelaste palgaolude parandamine. Mina tähendasin juba alguses, et teedeministeeriumi alamad teenijad weneajal kui ka nüüd on pidanud leppima kõigemadalamate palkadega. Ei oleks sellepärast sugugi ime, kui teedeministeerium sellest kurwast tõsiasjast wälja minnes, esimene oleks, kes walitsuses peaks algatama küsimuse, kuidas palgaseadus tuleks kõige kiiremas korras wõtta rewideerimisele selles mõttes, et tõsta eestkätt alamate ametnikkude palku, et nad ligilähedaltki wastaksid praegusele elatismiinumile. Seda peaks teedeminister silmas pidama ja selles suunas omi samme seadma. Selleks kohustawad teda alluwa ametkonna alamate ametnikkude teenijate äärmiselt madalad palgad.

Lõpuks teeksin ühe wäikese konkreetse ettepaneku: „kustutada Pärnu-Tallinna kitsarööpalise koosseisudes liikumise osakonna I liikumise rewident, palgaga 10.800 marka kuus ja wähendada

selletõttu korralisi kulusid § 1 — palgad — 140.400 marga wõrra.“

See rewident on aasta lõpul, kui raudtee riigi kätte läks, ametisse pandud, ilma et ametissepanekuks tõsist tarwet oleks olnud. (E. Weberman, rhws.: Kuidas aga siis koosseisude wähenemisel...) Ministeeriumil on ajutiste tööjõudude palkamiseks jäetud teatawad summad, samuti on wakantkohti. Ma arwan, et ei teeks kuigi palju raskusi § 1-ses tähendatud palgasumma arwel tasuda tähendatud rewidentidele tema palk teenitud aja eest. Mis aga kindel on, siis see, et selle uue rewidenti ametisse seadmiseks mingit tõsist tarwet ei olnud. Siin wõisid waid isiklikud põhjused mõõduandwad olla. Aga ma arwan, et need isiklikud põhjused ei tarwitseks seda ametit igaweseks õigustada. Raudtee ei kaota selle läbi midagi, riik aga wõidak üle 100.000 marga. (J. Jaanis, rhw.: Lõpetada!)

Juhataja **L. Raudkepp**: Ma kuulen ettepanekut koosolekut lõpetada. Wast on ehk wara, kell on alles weerand kolm? (Wahelhüüded: Lõpetada, kell on kaks läbi.) Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.05 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **K. Wirma**.

Abiesimees **L. Raudkepp**.

Sekretäär **T. Kalbus**.

Abisekretäär **Osk. Köster**.

